

**АЮУЛГҮЙ БАЙДАЛ, ГАДААД БОДЛОГЫН
БАЙНГЫН ХОРООНЫ ХУРАЛДААНЫ ТЭМДЭГЛЭЛИЙН АГУУЛГА**
2023 оны 11 дүгээр сарын 15-ны өдөр, Лхагва гараг

Хуралдааны тэмдэглэлийн агуулга

Хуралдааны товч тэмдэглэл:	1-3
Хуралдааны дэлгэрэнгүй тэмдэглэл:	4-37
<hr/>	
<i>1.Байнгын хорооны тогтоолын төсөл /Улсын Их Хурлын 2023 оны намрын ээлжит чуулганы 11 дүгээр сард Аюулгүй байдал, гадаад бодлогын байнгын хорооны хэлэлцэх асуудлын цаглавар батлах тухай/</i>	4-6
<i>2.Усны нөөцийг хамгаалах, хомсдолоос сэргийлэх, ундны усны эх үүсвэр, усны чанар, аюулгүй байдлын талаар Байгаль орчин, аялал жуулчлалын сайд, Барилга, хот байгуулалтын сайд, Уул уурхай, хүнд үйлдвэрийн сайд нарын мэдээлэл сонсох</i>	6-37

**Монгол Улсын Их Хурлын 2023 оны намрын ээлжит чуулганы
Аюулгүй байдал, гадаад бодлогын байнгын хорооны
11 дүгээр сарын 15-ны өдөр /Лхагва гараг/-ийн
хуралдааны товч тэмдэглэл**

Аюулгүй байдал, гадаад бодлогын байнгын хорооны дарга Б.Энх-Амгалан ирц, хэлэлцэх асуудлын дарааллыг танилцуулж, хуралдааныг даргалав.

Хуралдаанд ирвэл зохих 17 гишүүнээс 9 гишүүн хүрэлцэн ирж, 52.9 хувийн ирцтэйгээр хуралдаан 13 цаг 51 минутад Төрийн ордны “Жанжин Д.Сүхбаатар” танхимд эхлэв.

Томилолттой: С.Одонтуяа;
Чөлөөтэй: Б.Дэлгэрсайхан, Ц.Сэргэлэн;
Эмнэлгийн чөлөөтэй: С.Батболд.

Хэлэлцэх асуудлын дараалалтай холбогдуулан Улсын Их Хурлын гишүүн Н.Энхболд үг хэлэв.

Нэг.Байнгын хорооны тогтоолын төсөл /Улсын Их Хурлын 2023 оны намрын ээлжит чуулганы 11 дүгээр сард Аюулгүй байдал, гадаад бодлогын байнгын хорооны хэлэлцэх асуудлын цаглавар батлах тухай/

Хуралдаанд Улсын Их Хурлын Тамгын газрын Хууль, эрх зүйн газрын Байнгын хорооны асуудал хариуцсан хэлтсийн Аюулгүй байдал, гадаад бодлогын байнгын хороо хариуцсан ахлах зөвлөх Ж.Чимгээ, референт Б.Гандиймаа нар байлцав.

Байнгын хорооны дарга Б.Энх-Амгалан “Улсын Их Хурлын 2023 оны намрын ээлжит чуулганы 11 дүгээр сард Аюулгүй байдал, гадаад бодлогын байнгын хорооны хэлэлцэх асуудлын цаглавар батлах тухай” Байнгын хорооны тогтоолын төслийг танилцуулав.

Тогтоолын төсөлтэй холбогдуулан Улсын Их Хурлын гишүүдээс асуулт, санал гараагүй болно.

Б.Энх-Амгалан: “Улсын Их Хурлын 2023 оны намрын ээлжит чуулганы 11 дүгээр сард Аюулгүй байдал, гадаад бодлогын байнгын хорооны хэлэлцэх асуудлын цаглавар батлах тухай” Байнгын хорооны тогтоолын төслийг батлах санал хураалт явуулья.

Зөвшөөрсөн: 7
Татгалзсан: 6
Бүгд: 13
53.8 хувийн саналаар тогтоол батлагдлаа.

Уг асуудлыг 13 цаг 58 минутад хэлэлцэж дуусав.

Хоёр.Усны нөөцийг хамгаалах, хомсдолоос сэргийлэх, ундны усны эх үүсвэр, усны чанар, аюулгүй байдлын талаар Байгаль орчин, аялал жуулчлалын сайд, Барилга, хот байгуулалтын сайд, Уул уурхай, хүнд үйлдвэрийн сайд нарын мэдээлэл сонсох

Хэлэлцэж буй асуудалтай холбогдуулан Улсын Их Хурлын гишүүн, Барилга, хот байгуулалтын сайд Ц.Даваасүрэн, Улсын Их Хурлын гишүүн, Уул уурхай, хүнд үйлдвэрийн

сайд Ж.Ганбаатар, Байгаль орчин, аялал жуулчлалын сайд Б.Бат-Эрдэнэ, Байгаль орчин, аялал жуулчлалын яамны Байгалийн нөөцийн бодлого зохицуулалтын газрын дарга Ц.Уранчимэг, мөн яамны Байгалийн нөөцийн бодлого, зохицуулалтын газрын мэргэжилтэн Т.Давааням, Барилга, хот байгуулалтын яамны Барилга, инженерийн дэд бүтцийн бодлогын хэрэгжилтийг зохицуулах газрын дарга Д.Гантулга, мөн газрын Нийтийн аж ахуй, инженерийн дэд бүтцийн хэлтсийн ахлах шинжээч Р.Батчимэг, Уул уурхай, хүнд үйлдвэрийн яамны Геологийн бодлогын газрын дарга Х.Санчигдорж, мөн яамны Уул уурхайн бодлогын газрын дарга М.Мэндбаяр, мөн газрын Техник, технологийн хэлтсийн даргын албан үүргийг түр орлон гүйцэтгэгч Г.Намчинсүрэн, Хүнд үйлдвэрийн бодлогын газрын дарга С.Сүхбат, Эрүүл мэндийн яамны Нийтийн эрүүл мэндийн газрын дарга Д.Баярболд, мөн яамны Салбарын хяналтын газрын дарга С.Сүнчин, мөн газрын улсын ахлах байцаагч Б.Баясгалан, Нийтийн эрүүл мэндийн газрын мэргэжилтэн Л.Пүрэвдулам, Хүнс, хөдөө аж ахуй, хөнгөн үйлдвэрийн яамны Газар тариалангийн бодлогын хэрэгжилтийг зохицуулах газрын дарга Д.Есөн-Эрдэнэ, мөн яамны Мал аж ахуйн бодлогын хэрэгжилтийг зохицуулах газрын дарга Г.Наранчулуун, мөн газрын ахлах мэргэжилтэн Д.Мөнхгэрэл, Усны газрын даргын албан үүргийг түр орлон гүйцэтгэгч З.Батбаяр, Ус сувгийн удирдах газрын дарга Ц.Төрхүү, мөн газрын ерөнхий инженер Ж.Дагвасүрэн, Инженерийн хэлтсийн дарга Н.Одхүү, мөн хэлтсийн инженер Б.Урнаа, Үйл ажиллагааны хяналтын хэлтсийн дарга Д.Мөнхзул, мөн хэлтсийн хяналтын мэргэжилтэн Б.Одгэрэл, Цагдаагийн ерөнхий газрын Экологийн цагдаагийн албаны Хүрээлэн буй орчны эсрэг гэмт хэрэг мөрдөн шалгах хэлтсийн дарга П.Нэмэхбаатар нар оролцов.

Хуралдаанд Улсын Их Хурлын Тамгын газрын Хууль, эрх зүйн газрын Байнгын хорооны асуудал хариуцсан хэлтсийн Аюулгүй байдал, гадаад бодлогын байнгын хороо хариуцсан ахлах зөвлөх Ж.Чимгээ, референт Б.Гандиймаа нар байлцав.

Усны нөөцийг хамгаалах, хомсдолоос сэргийлэх, ундны усны эх үүсвэр, усны чанар, аюулгүй байдлын талаар Байгаль орчин, аялал жуулчлалын сайд Б.Бат-Эрдэнэ, Барилга, хот байгуулалтын сайд Ц.Даваасүрэн, Уул уурхай, хүнд үйлдвэрийн сайд Ж.Ганбаатар нар мэдээлэл хийв.

Мэдээлэлтэй холбогдуулан Улсын Их Хурлын гишүүн Б.Баттөмөр, Г.Амартүвшин, Э.Бат-Амгалан, Х.Баделхан, Б.Энх-Амгалан нарын тавьсан асуултад Барилга, хот байгуулалтын сайд Ц.Даваасүрэн, Байгаль орчин, аялал жуулчлалын сайд Б.Бат-Эрдэнэ, Уул уурхай, хүнд үйлдвэрийн яамны Уул уурхайн бодлогын газрын дарга М.Мэндбаяр, Эрүүл мэндийн яамны Салбарын хяналтын газрын улсын ахлах байцаагч Б.Баясгалан, Усны газрын даргын албан үүргийг түр орлон гүйцэтгэгч З.Батбаяр, Ус сувгийн удирдах газрын дарга Ц.Төрхүү, Цагдаагийн ерөнхий газрын Экологийн цагдаагийн албаны Хүрээлэн буй орчны эсрэг гэмт хэрэг мөрдөн шалгах хэлтсийн дарга П.Нэмэхбаатар нар хариулж, тайлбар хийв.

Б.Энх-Амгалан: “Засгийн газарт чиглэл өгөх тухай” Байнгын хорооны тогтоолын төслийг батлах санал хураалт явууля.

Зөвшөөрсөн:	7
Татгалзсан:	5
Бүгд:	12

58.3 хувийн саналаар тогтоол батлагдлаа.

Улсын Их Хурлын гишүүд Усны нөөцийг хамгаалах, хомсдолоос сэргийлэх, ундны усны эх үүсвэр, усны чанар, аюулгүй байдлын талаар Байгаль орчин, аялал жуулчлалын

сайд, Барилга, хот байгуулалтын сайд, Уул уурхай, хүнд үйлдвэрийн сайд нарын мэдээлэл сонслоо.

Уг асуудлыг 15 цаг 59 минутад хэлэлцэж дуусав.

Байнгын хорооны хуралдаанаар 2 асуудал хэлэлцэв.

Хуралдаан 2 цаг 08 минут үргэлжилж, 17 гишүүнээс 13 гишүүн хүрэлцэн ирж, 76.5 хувийн ирцтэйгээр 15 цаг 59 минутад өндөрлөв.

Тэмдэглэлтэй танилцсан:
АЮУЛГҮЙ БАЙДАЛ,
ГАДААД БОДЛОГЫН
БАЙНГЫН ХОРООНЫ ДАРГА

Б.ЭНХ-АМГАЛАН

Тэмдэглэл хөтөлсөн:
ХУРАЛДААНЫ ТЭМДЭГЛЭЛ
ХӨТЛӨХ АЛБАНЫ ШИНЖЭЭЧ

Д.УЯНГА

МОНГОЛ УЛСЫН ИХ ХУРАЛ

2023 оны 11 дүгээр сарын 15-ны өдөр,
Лхагва гараг
Төрийн ордон “Жанжин Д.Сүхбаатар”
танхим
13 цаг 51 минут.

АЮУЛГҮЙ БАЙДАЛ, ГАДААД БОДЛОГЫН БАЙНГЫН ХОРООНЫ ХУРАЛДААНЫ ДЭЛГЭРЭНГҮЙ ТЭМДЭГЛЭЛ

Б.Энх-Амгалан: Эрхэм гишүүдийн энэ өдрийн амар амгаланг айлтгая. Байнгын хорооны гишүүдийн ирц бүрдсэн тул Аюулгүй байдал, гадаад бодлогын байнгын хорооны 2023 оны 11 дүгээр сарын 15-ны өдрийн хуралдааныг нээснийг мэдэгдье. Ажлын хэсгийг оруулаарай. Монгол Улсын Их Хурлын чуулганы хуралдааны дэгийн тухай хуулийн 11.6-д заасны дагуу хуралдааны ирцийг танилцуулъя. Бямбасүрэнгийн Энх-Амгалан ирсэн, Норовын Алтанхуяг ирсэн, Ганибалын Амартүвшин ирсэн, Пүрэв-Очирын Анужин ирсэн, Хавдисламын Баделхан ирсэн, Багаагийн Баттөмөр ирсэн, Бадмаанаямбуугийн Бат-Эрдэнэ ирсэн, Сүхбаатарын Батболд өвчтэй, Дашдондогийн Ганбат чөлөөтэй юм уу, өвчтэй юм уу, ирээгүй байна дуудаарай. Борхүүгийн Дэлгэрсайхан гишүүн орон нутагт томилолттой. Нанзадын Наранбаатар гишүүн ирсэн. Салдангийн Одонтуяа гишүүн орон нутагт томилолттой. Цэдэвийн Сэргэлэн гишүүн ирсэн. Дамдины Цогтбаатар гишүүн ирээгүй байна. Асуугаарай. Нямаагийн Энхболд гишүүн ирсэн. Жаргалтулгын Эрдэнэбат гишүүн орон нутгийн томилолттой ирсэн байна уу? Сая ороод ирсэн байна, ирчихсэн юм байна. Ингээд гишүүдийн ирцийг танилцуулж дууслаа.

Хэлэлцэх асуудалдаа оръё. Усны нөөцийг хамгаалах, хомсдолоос сэргийлэх, ундны усны эх үүсвэр, усны чанар, аюулгүй байдлын талаарх БОАЖ-ын сайд, БХБ-ын сайд, УУХҮ-ийн сайдын

мэдээллийг сонсоно 1 дүгээрт. 2 дугаарт цаглавар батлах тухай Байнгын хорооны тогтоолын төслийг хэлэлцэнэ. Хэлэлцэх асуудлын дараалалд Зэвсэгт хүчний зэвсэг, техникийг шинэчлэх шинэчлэн сэргээн сайжруулах бодлогын тухай Монгол Улсын Их Хурлын тогтоолын төсөл ЗГ 2023 оны 10 сарын 23-ны өдөр өргөн мэдүүлсэн. Хэлэлцэх эсэх асуудлыг ирэх долоо хоногийн Байнгын хорооны хурал дээр хэлэлцэхээр түр хойшлуулж байна. Хэлэлцэх асуудлын талаар саналтай гишүүн байна уу? Алга байна. Хэлэлцэх асуудалдаа оръё. Нямаагийн Энхболд гишүүн байна. Нямаагийн Энхболд гишүүний микрофоныг өгье.

Н.Энхболд: Баярлалаа. Байнгын хорооны гишүүддээ энэ өдрийн мэнд хүргэе. Дарааллаа дарга юу яачих уу нөгөө цаглавар батлах чинь нэг их цаг авахгүй шүү дээ, тэрийг урьд нь оруулчихгүй бол би бас дараа нь нөгөө манай Байнгын хороо хуралдах гээд энд хүмүүс хүлээгээд байгаа юм. Тэрийг шийдээд өгчихвөл. Тэгэхдээ амархан цаглавар дороо явчихна.

Б.Энх-Амгалан: Цаглаврыг эхний тогтоолын төсөлд оруулаад, цаг бага авах учраас хэлэлцээд, тэгээд дараа нь Усны нөөцийг хамгаалах тухай асуудлаа оруулъя гэсэн гишүүдийн гишүүд саналтай байна. Ийм учраас энэ дараалалд болбол цаглаврыг батлах тухай асуудлыг эхэнд оруулъя.

Н.Энхболд: Цаг авахгүй. Даваасүрэн сайд.

Нэг.Байнгын хорооны тогтоолын төсөл /Улсын Их Хурлын 2023 оны намрын ээлжит чуулганы 11 дүгээр сард Аюулгүй байдал, гадаад бодлогын байнгын хорооны хэлэлцэх асуудлын цаглавар батлах тухай/

Асуудлаа хэлэлцэж эхэлье. Баярлалаа. Монгол Улсын Их Хурлын чуулганы хуралдааны дэгийн тухай хуулийн 13.1.2-т заасан гишүүдийн асуудал дээр Монгол Улсын Их Хурлын 23

оны намрын ээлжит чуулганы 11 дүгээр сарын Аюулгүй байдал, гадаад бодлогын байнгын хорооны хэлэлцэх асуудлын цаглавар батлах тухай Байнгын хорооны тогтоолын төслийг хэлэлцэж эхэлье. Монгол Улсын Их Хурлын тухай хуулийн 23.2.14-д эрхлэх асуудлынхаа хүрээнд хуульд заасны дагуу тогтоол гаргах гэж заасан. Монгол Улсын Их Хурлын чуулганы хуралдааны дэгийн тухай хуулийн 10.6-д энэ хуулийн 10.5-д заасан дарааллыг үндэслэн хэлэлцэх асуудлын цаглаварыг Байнгын хороонд баталж мөрдүүлнэ. 10.5-д заасан ээлжит чуулганаар хэлэлцэх асуудлыг баталсан Улсын Их Хурлын тогтоолд заасан хууль тогтоолын төслийг хэлэлцэх дарааллыг Зөвлөлийн саналыг харгалзан Улсын Их Хурлын дарга сар бүр захирамжаар батална гэж тус тус заасан.

Тогтоолын төслийг та бүхэнд тараасан байгаа. Тогтоолын төслийг уншиж танилцуулъя. Та бүхэнд тогтоолын төслийг уншиж танилцуулъя. Монгол Улсын Их Хурлын 2023 оны намрын ээлжит чуулганы 11 дүгээр сард Аюулгүй байдал, гадаад бодлогын байнгын хорооны хэлэлцэх асуудлын цаглавар батлах тухай. Монгол Улсын Их Хурлын тухай хуулийн 23 дугаар зүйлийн 23.2.14 дэх заалт, Монгол Улсын Их Хурлын чуулганы хуралдааны дэгийн тухай хуулийн 10 дугаар зүйлийн 10.6 дахь хэсгийг үндэслэн Аюулгүй байдал, гадаад бодлогын байнгын хорооноос тогтоох нь.

1. Монгол Улсын Их Хурлын даргын 2023 оны 10 дугаар сарын 31-ний өдрийн Монгол Улсын Их Хурлын 2023 оны намрын ээлжит чуулганы 11 дүгээр сард хэлэлцэх асуудлын дараалал тогтоох тухай 173 дугаар захирамжид заасан Аюулгүй байдал, гадаад бодлогын Байнгын хорооны эрхлэх асуудлын хүрээнд хамаарах хууль, Улсын Их Хурлын бусад шийдвэрийн төслийг хэлэлцэх цаг цаглаварыг хавсралтаар баталсугай.

2. Хэлэлцэх хугацааг хуульд тусгайлан заасан болон бусад Байнгын хорооны эрхлэх асуудлын хүрээнд өргөн мэдүүлсэн хууль, Улсын Их Хурлын бусад шийдвэрийн төсөлтэй хамт өргөн мэдүүлсэн Аюулгүй байдал, гадаад бодлогын байнгын хорооны эрхлэх асуудлын хүрээний хууль, Улсын Их Хурлын бусад шийдвэрийн төслийг хэлэлцэхэд энэ цаглавар хамаарахгүй.

3. Энэ тогтоолын биелэлтийг ханган ажиллахыг Аюулгүй байдал, гадаад бодлогын байнгын хороо Б.Энх-Амгаланд, хэлэлцэх асуудлыг бэлтгэл асуудлын бэлтгэл хангах, мэргэжил арга зүй, зохион байгуулалтын зөвлөгөө үзүүлэхийг Улсын Их Хурлын Тамгын газар Өлзийсайханд үүрэг болгосугай. Аюулгүй байдал, гадаад бодлогын байнгын хороо. Ийм тогтоолын төсөл байна. Тогтоолын төсөлтэй холбоотой болон цаглавартай холбоотой асуух асуулттай гишүүд байна уу? Алга байна. Гишүүд асуулт асууж, хариулт авч дууслаа. Цаглавартай холбоотой санал хэлэх гишүүд байна уу? Алга байна. Гишүүд санал хэлж дууслаа.

Монгол Улсын Их Хурлын чуулганы Их Хурлын 2023 оны намрын ээлжит чуулганы 11 дүгээр сард Аюулгүй байдал, гадаад бодлогын байнгын хорооны хэлэлцэх асуудлын цаглаварыг баталъя гэсэн томъёоллоор санал хураалт явуулъя. Санал хураалт. Санал хураалтыг цуцалъя, санал хураалтыг цуцалъя. Энэ 2 гишүүний карт ороогүй байна. Бат-Эрдэнэ гишүүн, Ганбат гишүүний гишүүн картаа оруулаадагна тэгэхээр. Санал хураалгах саналын томъёоллыг танилцуулж дууссан. Санал хураалт явуулна. Та тэнд үзэх үү? Тэр талд нэг байна тийм. Ганбат гишүүний карт ороогүй байна тийм ээ. Бат-Эрдэнэ гишүүний карт орчихлоо. Тогтоолын төслийг танилцуулсан. Энэ дээр Ганбатынх. Ганбат гишүүн дахиад нэг хийгээд байх даа. Та тэгвэл тэр Эрдэнэбат гишүүний цаад талд нэг яагаад байх. Та оруулаад байх. Санал хураалт явуулъя гишүүд анхааралтай

саналаа өгөөрэй. Санал хураалт. Санал хураалтад, дээшээ яагаад гарахгүй байна. 53,8 хувийн саналаар санал дэмжигдлээ. 13 гишүүн оролцож, 7 гишүүн нь санал өгч дэмжсэн санал өгч 53,8 хувиар уг санал дэмжигдлээ.

13.58 цаг

Хоёр. Усны нөөцийг хамгаалах, хомсдолоос сэргийлэх, ундны усны эх үүсвэр, усны чанар, аюулгүй байдлын талаар Байгаль орчин, аялал жуулчлалын сайд, Барилга, хот байгуулалтын сайд, Уул уурхай, хүнд үйлдвэрийн сайд нарын мэдээлэл сонсох

Дараагийн асуудалдаа оръё. Ажлын хэсгийг танилцуулъя. Усны нөөцийг хамгаалах, хомсдолоос сэргийлэх, ундны усны эх үүсвэр, усны чанар, аюулгүй байдлын талаарх БОАЖ-ын сайд, БХБ-ын сайд, УУХҮ-ийн сайдын мэдээллийг сонсоно. Монгол Улсын үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлалд хүрээлэн байгаа орчны аюулгүй байдал гэдэгт байгаль орчны тэнцвэрийг хадгалж, усны нөөцийг хамгаалах, уур амьсгалын өөрчлөлт, газрын доройтлын сөрөг үр дагаврыг зөөлрүүлэх, биологийн олон янз бүрийн янз байдлын хомсдолоос сэргийлэх, орчны бохирдол, байгалийн аюулт үзэгдэл, гамшигийн эрсдэлийг бууруулах нь хүний эрүүл оршин амьдрах, хүрээлэн байгаа орчны аюулгүй байдлыг хангах үндэс мөн гэж заасан тул энэ асуудлыг Байнгын хороо хэлэлцэх асуудлын дараалалдаа оруулж, холбогдох ЗГ-ын гишүүд, сайд нарын мэдээллийг сонсож байгаа юм.

Хэлэлцэж байгаа асуудалтай холбогдуулан хуралдаанд оролцож байгаа албан тушаалтнуудыг танилцуулъя. Бат-Өлзийн Бат-Эрдэнэ ЗГ-ын гишүүн, БОАЖ-ын сайд, Ц.Уранчимэг БОАЖЯ-ны Байгалийн нөөцийн бодлого, зохицуулалтын газрын дарга, Т.Давааням БОАЖЯ-ны Байгалийн нөөцийн бодлого, зохицуулалтын газрын мэргэжилтэн, Цэрэнпилийн Даваасүрэн

Улсын Их Хурлын гишүүн, ЗГ-ын гишүүн, БХБ-ын сайд, Д.Гантулга БХБЯ-ны Барилга инженерийн дэд бүтцийн бодлогын хэрэгжилтийг зохицуулах гарын дарга, босоорой. Р.Батчимэг БХБЯ-ны Барилга инженерийн дэд бүтцийн бодлогын хэрэгжилтийг зохицуулах газрын Нийтийн аж ахуй, инженерийн дэд бүтцийн хэлтсийн ахлах шинжээч байна уу? Жамбалын Ганбаатар Улсын Их Хурлын гишүүн, ЗГ-ын гишүүн, УУХҮ-ийн сайд, Сандагийн Магнайсүрэн УУХЯ-ны ТНБД, М.Мэндбаяр УУХЯ-ны Уул уурхайн бодлогын газрын дарга, Х.Санчигдорж тус яамны Геологийн бодлогын газрын дарга, С.Сүхбат тус яамны Хүнд үйлдвэрийн бодлогын газрын дарга, Г.Намчинсүрэн тус яамны Уул уурхайн бодлогын газрын Техник технологийн хэлтсийн даргын үүргийг түр орлон гүйцэтгэгч, Д.Есөн-Эрдэнэ ХХААХҮЯ-ны Газар тариалангийн бодлогын хэрэгжилтийг зохицуулах газрын дарга, Д.Мөнхгэрэл ХХААХҮЯ-ны Мал аж ахуйн бодлогын хэрэгжилтийг зохицуулах газрын Бэлчээрийн усжуулалт, уст цэгийн хайгуул судалгаа, хөдөөгийн усан хангамжийн асуудал хариуцсан ахлах мэргэжилтэн, ЭМЯ Г.Наранчулуун Мал аж ахуйн бодлогын хэрэгжилтийг зохицуулах газрын дарга байна уу, за. Д.Баярболд ЭМЯ-ны Нийтийн эрүүл мэндийн газрын дарга, С.Сүнчин ЭМЯ-ны Салбарын хяналтын газрын дарга, Б.Баясгалан тус яамны Салбарын хяналтын газрын Эрүүл ахуй, халдвар хамгааллын хяналтын улсын ахлах байцаагч, Л.Пүрэвдулам тус яамны Нийтийн эрүүл мэндийн газрын Орчны эрүүл мэндийн асуудал хариуцсан мэргэжилтэн, Пүрэвдулам байна уу? З.Батбаяр Усны газрын даргын албан үүргийг түр орлон гүйцэтгэгч, Д.Сайханжаргал Усны газрын Усны хяналт, шинжилгээний хэлтсийн дарга, Сайханжаргал дарга байна уу? Ус сувгийн удирдах газар Ц.Төрхүү Ус сувгийн удирдах газрын дарга, Ж.Дагвасүрэн УСУГ-ын ерөнхий инженер, Н.Одхүү тус газрын Инженерийн бодлогын хэлтсийн дарга,

Д.Мөнхзул УСУГ-ын Үйл ажиллагааны хяналтын хэлтсийн дарга, Б.Урнаа тус газрын Инженерийн бодлогын хэлтсийн усны аюулгүй байдал хариуцсан инженер, Б.Одгэрэл тус газрын Үйл ажиллагааны хяналтын хэлтсийн ундны усны эх үүсвэр, шугамын хамгаалалтын бүсийн дэглэм хариуцсан хяналтын мэргэжилтэн байна уу? Байна. Хариулт өгөх хүмүүс нь урагшаа суугаад байгаарай. ЦЕГ-ын Экологийн цагдаагийн алба П.Нэмэхбаатар ЦЕГ-ын Экологийн цагдаагийн албаны Хүрээлэн буй орчны эсрэг гэмт хэрэг мөрдөн шалгах хэлтсийн дарга хошууч.

Мэдээллүүдээ сонсьё. Эхний мэдээлэл БОАЖЯ-ны мэдээллийг БОАЖ-ын сайд, ЗГ-ын гишүүн Бат-Өлзийн Бат-Эрдэнэ танилцуулна. Бат-Эрдэнэ сайдын микрофоныг өгье, 4 номерын микрофон.

Б.Бат-Эрдэнэ: Байнгын хорооны дарга, Улсын Их Хурлын гишүүдийн энэ өдрийн мэндийг хүргэе. Монгол орны усны нөөц ашиглалт, хамгаалалтын өнөөгийн байдал, хэрэгжилттэй холбоотой товч танилцуулгыг та бүхэндээ танилцуулъя. Монгол орны усны нөөц болбол 564,8км километр куб бөгөөд эндээс нуур тойрмын бол 500км куб, гол мөрөн 34,6км куб, мөстөл болбол 19,4 4км куб, газрын доорх ус болбол 10,8км кубтэй байна. 2022 оны ус ашиглалт хэрэглээг 2020, 2021, 2022 онтой харьцуулж үзэх юм болбол хэрэглээ болбол байнга өсөж байгаа. Ялангуяа хамгийн их ус ашиглалтын хувийг болбол усалгаатай газар тариалан нийт ашиглалтын 25 хувийг, МАА 31 хувийг, уул уурхайн 15 хувийг, унд ахуйн хэрэглээ дээр болбол 14 хувийг, эрчим хүч дулаан дээр болбол 8 хувийг, үйлдвэр ахуйн үйлчилгээ дээр болбол 7 хувийг эзэлж байгаа. 2020, 21, 22 оныг харьцуулж харах юм болбол хэрэглээ болбол байнга өсөж байгаа гэдгийг та бүхэн маань дэлгэц дээрээс харж байгаа байх.

Мэдээж Монгол Улсын үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлал 2010

болон Монгол Улсын ЗГ-ын ийн үйл ажиллагааны хөтөлбөр Алсын хараа 2050 бүхий л үйл ажиллагааны хүрээнд болбол тухайн чиглэлийг баримталж БОАЖЯ-наас ажиллаж байгаа. Газрын доорх усны хайгуул судалгааны ажлуудыг болбол бид нар үргэлжлүүлсээр байгаа. Ялангуяа тодорхой нөөц тогтоох ордуудын тоог бид нар зайлиггүй тогтоох шаардлагатай байгаа. Энэ нь болбол үргэлжлүүлээд бид нар усныхаа нөөцийг үргэлжлүүлэн тогтоох ийм хамаарал бүхий ажил байгаа. Монгол Улсын ундны усны чанарын судалгааг Монгол Улсын 21 аймаг, 330 сум, Улаанбаатар хотын 9 дүүрэг төмөр замын дагуух 128 зөрлөг, суурины гүний худаг ингээд өнгөрсөн удаа бид нар бас Аюулгүй байдал, гадаад бодлогын байнгын хороон дээр албан ёсны танилцуулгыг бид нар хийж байсан. Энэ дээрээс болбол бид нар төвлөрсөн шугам сүлжээний 3582 ус цэгээс дээж авч дэлгэрэнгүй шинжилгээ хийж ус цэгийн сорьцод ерөнхий физик, хими, бичил элемент, бичил амь судлал, цацрагийн аюулгүйн шинжилгээг 88 үзүүлэлтээр болбол тодорхойлсон байгаа.

Шинжилгээний дүнгээс харахад бол 1367 сорьц нь хүрээлэн буй орчин эрүүл мэндийг мэндийг хамгаалах, аюулгүй байдал, ундны ус, эрүүл ахуйн шаардлага, чанар аюулгүй байдлын үнэлгээ, MNS 09002018 стандартын шаардлага хангаагүй байгаа. Бид нар энэхүү хангаагүйтэй холбоотой асуудлыг болбол өнгөрсөн Байнгын хороон дээр мөн танилцуулж байсан. Тодорхой хуулийн өөрчлөлтүүдийг зайлиггүй хийх шаардлагатай гэдэг ийм зөвлөмжүүдийг аваад тодорхой Усны тухай хууль болон Ойн тухай хууль, Байгаль орчны багц хуулиуд дээр тодорхой өөрчлөлтийг оруулахаар бэлэн болгоод байна. Судалгаанаас судалгааны дүнгээс харахад бол нийт шинжилгээнд хамрагдсан сорьцын 62 хувь нь унданд шууд хэрэглэх боломжтой буюу стандартын шаардлага хангасан, 4 орчим хувь нь ундны усанд хэрэглэх боломжгүй, харин үлдсэн 34 хувь нь

нэмэлт шүүлтүүр суурилуулах ариутгал халдваргүйжүүлэлт хийсний дараа унданд хэрэглэх боломжтой гэсэн ийм дүгнэлтүүд гарсан байдаг. Судалгаанд хамрагдсан ус цэгүүдээс унданд хэрэглэх боломжгүй буюу зайлиггүй хаах шаардлагатай 151 уст цэг, нэмэлт төхөөрөмж суурилуулах шаардлагатай 606 уст цэг, нэмэлт төхөөрөмж суурилуулж халдваргүйжүүлэлт хийх шаардлагатай 296 уст цэг, ариутгал халдваргүйжүүлэлт хийх буюу хэт ягаан туяа хлоржуулах аргаар ариутгал халдваргүйжүүлэлт хийж дахин шинжилгээнд хамруулсан тохиолдолд унданд хэрэглэх шаардлагатай 313 уст цэг, унданд шууд хэрэглэх боломжтой 2216 уст цэгийг болбол тодорхойлж гаргасан.

Усны чанар, ундны усны чанар өнөөгийн байдал дээр бас тодорхой сорьцуудыг хийж үзсэн. Слайдаа явуулах боломж байгаа болов уу?

Б.Энх-Амгалан: Энэ слайдыг явуулаад өгөөч манай техникийнхэн.

Б.Бат-Эрдэнэ: Ер нь болбол БОАЖЯ-наас ундны усны чанар өнөөгийн байдалтай холбоотой сорьцуудыг бид нар байнга хийж байгаа. 21 аймаг, Улаанбаатар хотын хэмжээнд болбол бид нар бас сорьц хийсэн. Ер нь болбол жишээ дурдахад бол Архангай аймаг дээр нийт 52 сорьц хийснээс болбол шаардлага хангаагүй нь 90,4, шаардлага хангасан нь 9,6, Баян-Өлгий аймаг дээр 55 сорьц авснаас шаардлага хангасан 11 хувь, шаардлага хангаагүй 89 хувь, Баянхонгор аймаг дээр 40, сорьц 44 сорьц авснаас шаардлага хангаагүй 43,2 хувь, шаардлага шаардлага хангасан 43,2 хувь, шаардлага хангаагүй 56,8 хувь, Булган аймагт 47 сорьц авснаас шаардлага хангасан 27,6 хувь, шаардлага хангаагүй 72,4 хувь гэх мэтчилнээр. Улаанбаатар хотын хэмжээнд болбол нийт хүн амын маань бараг 50 орчим хувь амьдарч байгаа учраас нийт сорьц бол 2280 сорьцыг авсан. Үүнээс болбол 78,2 хувь нь шаардлага хангасан, шаардлага

хангаагүй 21,8 хувь гарсан байгаа. Цаашдаа бид нар Улаанбаатар хотын хувьд болбол ялангуяа дүүргүүдээр бид нар тодорхой Багануур, Багахангай, Баянзүрх, Баянгол, Чингэлтэй, Сүхбаатар, Сонгинохайрхан, Хан-Уул, Налайх гэдэг дүүргүүдийн түвшин дээр болбол унданд хэрэглэх боломжгүй нэмэлт шүүлтүүр суурилуулах шаардлагатай, нэмэлт шүүлтүүр суурилуулах, халдваргүйжүүлэлт хийх шаардлагатай, ариутгах халдваргүй халдваргүйжилт хийх шаардлагатай, унданд шууд хэрэглэх боломжтой гэсэн ийм сорьцын дүгнэлтүүдийг болбол БОАЖЯ-наас бас гаргасан байгаа.

Усны сан бүхий газар усны эх үүсвэрийн онцгой болон энгийн хамгаалалтын бүстэй холбоо бүхий асуудлыг өнгөрсөн удаа бид нар бас танилцуулж байсан. Ялангуяа эрх зүйн орчин дээр хот суурины ариутгах татуургын асуудал эрхэлсэн болон байгаль орчны асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллагын дүгнэлтийг үндэслэн тогтоох. Энэ нь болбол нөгөө онцгой болон энгийн хамгаалалтын эрүүл ахуйн бүс, ус хангамжийн эх үүсвэрийн тэжээгдлийн мужийн заагийг тогтоохтой холбоо бүхий асуудлыг хөндөж байгаа. Байгаль орчны тухай хуулийн 16 дугаар зүйл дээр болбол аймаг, нийслэл ИТХ болон Засаг даргын бүрэн эрхэд тусгагдаж өгсөн байдаг. Үүн дээр болбол бид нар ялангуяа өнгөрсөн зуны хугацаанд болбол усны сан бүхий газар ялангуяа усны хамгаалалтын бүсүүдийг тогтоогоогүй аймгуудтай холбоо бүхий асуудал дээр бол тухайн аймгууд дээр бид нар бүрэн очиж ажилласан. Өнөөдрийн байдлаар болбол Увс аймгаас бусад нь болбол ИТХ-аар бас оруулж тогтоогоод, ХЗДХЯ-нд бүртгүүлэхээр өгсөн. Увс аймаг болбол ИТХ дээр бол энийг тогтоохоос татгалзсан. Тухайн олгосон газар олголттой асуудлуудыг бид нар нэг мөр шийдвэрлэхгүйгээр энийг тогтоох боломжгүй гэдэг ийм зүйлийг бас ИТХ дээр хөндсөн байна лээ. Ингээд гэх мэтчилнээр болбол манай БОАЖЯ-наас

болбол тодорхой хяналт шалгалтын үйл ажиллагаануудыг бас хийгээд явж байгаа.

Хяналт шалгалтын үр дүнгийн хувьд болбол БОАЖ-ын сайдын баталсан нийслэлийн нутаг дэвсгэрт Туул голын онцгой хамгаалалтын бүс, ус хангамжийн эх үүсвэрийн эрүүл ахуйн бүсэд хийх хяналт шалгалтын төлөвлөгөө өгсөн үүрэг чиглэлийн хүрээнд болбол Туул, Тэрэлж, Сэлбэ, Улиастай, Гацуурт, Хуандэй, Дэнди голын онцгой хамгаалалтын бүс, ус хангамжийн эх үүсвэрийн эрүүл ахуйн хориглолтын бүс, Богд уул, Богд хан уул, Горхи Тэрэлжийн улсын тусгай хамгаалалттай газар, нийслэлийн ногоон бүс дээр дурдсан голуудын дагуу үйл ажиллагаа явуулж буй иргэн, ААНБ-ын газар ашиглалт, хамгаалалтын бүсийн дэглэмийн хэрэгжилт хэрхэн хангагдаж байгаа болон бодит нөхцөл байдлыг шалган тогтоох холбогдох арга хэмжээ авах зорилгоор болбол шалгалтыг болбол хийж гүйцэтгэсэн. Шалгалтын дүгнэлт дүн бол гарсан. Усны тухай хуулийн 11 дүгээр зүйлийн 11.1.4-д заасны дагуу Улаанбаатар хотын бүс нутаг дэвсгэр дэх ус хангамжийн эх үүсвэрийн эрүүл ахуйн хориглолт хязгаарлалтын бүс, усны сан бүхий газрын онцгой болон энгийн хамгаалалтын бүсийн хилийг Улаанбаатарын Нийслэлийн ИТХ-ын Тэргүүлэгчдийн 2016 оны 4 дүгээр сарын 5-ны өдрийн 50 дугаар тогтоолоор бол тогтоосон байдаг. Тус тогтоолоор Туул гол түүний цутгал нийт 14 гол болон Багануур дүүргийн нутаг дэвсгэрт Хэрлэн гол, нийслэлийн ус хангамжийн 10 эх үүсвэрт бол хамгаалалтын бүс тогтоосон бөгөөд Усны сан бүхий газрын онцгой хамгаалалтын бүсийн талбай 19332,9 га, энгийн хамгаалалтын бүсийн талбай 30082,7 га газрыг болбол хамгаалалтын бүсэд бол оруулсныг тогтоосон.

НИТХ-ын 2016 оны 50 дугаар тогтоолоор батлагдсан 14 гол горхины усны сан бүхий газрын онцгой хамгаалалтын бүс энэ болбол 50 метр

байдаг. Өртсөн нийт нэгж талбар Горхи Тэрэлжийн байгууллагын цогцолборт газарт 73, Богд Хан уулын дархан цаазат хамгаалалтын газарт буюу 55 буюу нийт 128 нэгж талбар байгаагаас иргэн 49, ААНБ болбол 79 байгаа. Хяналт шалгалтын явцад илэрсэн зөрчил дутагдлын хувьд болбол хяналт шалгалтад ой усан сан бүхий газар, Горхи Тэрэлж, Туул, Сэлбэ, Улиастай, Дунд голын онцгой хамгаалалтын бүсэд орсон айл өрх ААН байгууллагууд болбол хамрагдсан. Хан-Уул дүүргийн нутаг дэвсгэр Туул голын Яармагийн гүүрнээс баруун тийш голын урд эрэг дагуух орон сууцын хороолол болон Нисэх Яармагийн гэр хорооллын суурьшлын бүс нь Туул голын онцгой хамгаалалтын бүс, Яармаг, Нисэхийн бүс ус хангамжийн эх үүсвэрийн эрүүл ахуйн хориглолтын бүстэй хэсэгчилсэн давхцалтай байгаа. СХД-ийн нутаг дэвсгэр Туул голын онцгой хамгаалалтын бүс ус хангамжийн Тэц 3, Тэц 4 эх үүсвэрийн эрүүл ахуйн бүсэд хамрагдах хэсэгт үйлдвэр аж ахуйн зориулалттай газар ашиглалт ихтэй, хамгаалалтын бүсэд барилгын болон үйлдвэрлэлийн хог хаягдлын төвлөрсөн цэгийг үүсгэсэн.

Тухайн газар нь 1970-аас 1980 оны үед бол Улаанбаатар хотын бүтээн байгуулалттай холбоотойгоор нийтдээ 260 орчим га талбайгаас хайрга олборлоод, нөхөн сэргээлт хийгдээгүй орхигдсон. Одоогоор 32 га талбайд барилгын хур хогийн цэг үүссэн. Үлдсэн 230 орчим га талбайд болбол карьерын ухалтаас үүссэн олон тооны нуур нууртай нүүдлийн шувууд ихээр ирдэг бөгөөд цаашид ус намгархаг газрын ангиллаар хамгаалалтад авч, аялал жуулчлал, шувуу ажиглалт, байгалийн танин мэдэхүйн хүрээлэн болгон ашиглах боломжтой гэж үзэж байгаа. Тухайн бүсийн хайрга олборлож нөхөн сэргээлт хийгдээгүй орхичихсон талбай одоогоор байгаа хэдий ч гэсэн мөн хур хог үүссэн 32 орчим га газар болон үлдсэн 230 орчим га газар нийтэд болбол газар олголт хийгдчихсэн тодорхой байдлаар эзэнтэй болчихсон байна. Хяналт шалгалтын

явцад илэрсэн зөрчил дутагдлын хувьд болбол онцгой хамгаалалтын бүстэй хэсэгчилсэн давхцал ялангуяа энэ Богд хан уулын дархан цаазат хамгаалалтын газрын захиргааны үйл ажиллагаа явуулж байгаа энэхүү газар талбай дээр бол ААН байгууллагууд давхацсан байдалтай байна. Ус ашиглах дүгнэлт ерөөсөө аваагүй байна. Хог хаягдлын ил задгай буюу зориулалтын бус газарт хаясан, нүхэн жорлон байрласан ийм түвшинд байна.

Горхи Тэрэлжийн байгалийн цогцолборт газар байна, Налайх дүүргийн 6 дугаар хорооны нутаг дэвсгэрт Тэрэлжийн шугуйд бол үйл ажиллагаа явуулж байгаа 67 иргэн, ААН-ийн байгууллагуудад болбол газар дээр нь хяналт шалгалтыг явуулсан. Нийтлэг зөрчлийн хувьд болбол онцгой хамгаалалтын бүстэй хэсэгчилсэн мөн давхцалтай, ус ашиглах дүгнэлттэй, нүхэн жорлонтой, хог хаягдлыг ил задгай зориулалтын бус газарт хаясан, зарим газрууд газраа ашиглах гэрчилгээгүй, зохих зөвшөөрөлгүй газар ухааж суурь цутгасан, ашиглахаар авсан газраа 20 иргэн нэр дээрээ хуваасан, усны тоолуургүй гэх мэтчилний ийм давхацсан зөрчлүүд гарсан. Хяналт шалгалтын явцад болбол БОАЖЯ хяналтын ажлын хэсгээс болбол байгаль орчинд нөлөөлөх байдлын үнэлгээ, байгаль орчны менежментийн төлөвлөгөөгүй ус ашиглагчийн үүргээ биелүүлээгүй, ойн санд хориглосон үйл ажиллагаа явуулсан усны эх үүсвэрийн онцгой энгийн хамгаалалтын бүс эрүүл ахуйн бүсийн дэглэмийг зөрчсөн зэрэг зөрчил гаргасан 50 иргэн, ААН-д 46 сая төгрөгийн торгууль, 89 сая төгрөг 842224 төгрөгийн нөхөн төлбөр ноогдуулж зөрчлийг арилгуулахаар эрх бүхий албан тушаалтны даалгавар бол хүргүүлсэн. 23 оны 6 сарын 26-ны байдлаар 12 объектод зөрчил шалган шийдвэрлэх ажиллагааг явуулж, зөрчил үйлдсэн 3 ААН-ийг цагдаагийн байгууллагад албан ёсоор шилжүүлээд байна.

Дээрээс нь түрүүний гарсан зөрчлүүдтэй холбоо бүхий асуудал дээр болбол ялангуяа Горхи Тэрэлж дээр Зөрчлийн тухай хуулийн дагуу 12,7 сая төгрөгийн торгууль нөхөн төлбөрөө ноогдуулж шийдвэрлэсэн. Усны сан бүхий газар давхцалтай 19 иргэн, ААН-ийн байгууллагын ашиглаж буй талбайн солилцлыг өөрчлөх саналыг ирүүлснийг БОАЖЯ-наас бол шийдвэрлэж байгаа. Стандартын бус 229 нүхэн жорлонг албадан буулгасан. Хог цэвэрлэгээний ажлыг тогтмол зохион байгуулж, 180 тонн хог хаягдлыг болбол цэвэрлээд байгаа. Богд хаан уулын хувьд болбол усны сан бүхий газрын онцгой хамгаалалтын бүсэд орсон 12 иргэн, ААН-ийн газар ашиглах эрхийг хүчингүй болгох тухай, талбайн хэмжээг хэсэгчлэн хүчингүй болгох тухай БОАЖ-ын сайдын 2023 оны А/389 400 дугаар тушаалаар нийт 40921м² талбайг болбол өнөөдрийн байдлаар цуцлаад байна. Ойн сангийн талбай давхцалтай 36 иргэн, ААН-ийн ААНБ-ын 169405м² талбайн газар ашиглах эрхийг хэсэгчлэн цуцлаад байна.

Цаашидаа бид нар усны сан бүхий газарт Усны тухай хууль түүнд нийцүүлэн гаргасан тогтоол, журам зөрчин газрыг иргэн, хуулийн этгээдэд олгосон нь Улаанбаатар хотын хүн амын ундны усны нөөц хомсдох эрсдэлийг бий болгож байна гэж үзэж байна. Ундны усны эх үүсвэрийн эрүүл ахуйн хориглолтын бүсэд 4654 талбар бүхий газарт 4358 га, усны сан бүхий газрын онцгой хамгаалалтын бүсэд 5994 нэгж талбар бүхий газарт 21418 га газар тус тус өнөөдрийн байдлаар олгогдоод байгаа. Хяналт шалгалтын явцад зөрчил гаргасан 50 иргэн, ААН-д 46 сая төгрөг, нөхөн төлбөр 86 сая төгрөгийн торгуулийг ноогдуулсан. Тодорхой зөрчлүүдийг болбол арилгуулж, хууль хяналтын байгууллагад тодорхой ААН-үүдийг бол шилжүүлээд байгаа. Усны болон ойн сан бүхий газартай хэсэгчилсэн давхцалтай 23 нэгж талбарт олгогдсон олгогдсон нь бол Газрын тухай хуулийн 33 дугаар зүйлийн

33.6-д заасан усны сан бүхий газрын онцгой хамгаалалтын бүс болон ус хангамжийн эх үүсвэрийн эрүүл ахуйн бүсэд иргэн, хуулийн этгээдэд газар ашиглуулж эзэмшихийг хориглоно гэдэг энэ заалтын хэрэгжилт болбол хангалтгүй байна. Цаашидаа Усны тухай хууль, газрын юу Ойн тухай хуульд тодорхой өөрчлөлтийг оруулахаар ажиллаж байна. Тухайн өөрчлөлт нь болбол хэрвээ усны сан, ойн сан бүхий газарт газар, аймаг, нийслэл, сум, дүүргээс газар олгосон байгаа нь байгаль орчинд сөрөг нөлөөлөлтэй хүн амын эрүүл мэндэд хохиролтой гэж үзвэл БОАЖЯ-наас тухайн газар олголтыг шууд цуцлах ийм эрх зүйн заалтыг болбол тухайн хуулиудад тусгаж оруулж өгч байгаа. Танилцуулга дууслаа, баярлалаа.

Б.Энх-Амгалан: Бат-Эрдэнэ сайдад баярлалаа. 2 дахь мэдээллээ сонсъя. 2 дахь мэдээллийг Монгол Улсын Их Хурлын гишүүн, ЗГ-ын гишүүн, БХБ-ын сайд Цэрэнпилийн Даваасүрэн танилцуулна. Даваасүрэн сайдын микрофоныг өгье.

Ц.Даваасүрэн: Та бүхний энэ өдрийн амгаланг эрье. Усны нөөцийг хамгаалах, хомсдолоос сэргийлэх, ундны усны эх үүсвэр, усны чанар, аюулгүй байдлын талаар та бүхэнд мэдээлэл өгье. Нэгд, хот суурины хүн амын ундны ус хангамж, ариутгах, татварын барилга байгууламжийн өнөөгийн нөхцөл байдал, эрх зүйн зохицуулалт, хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн талаар. 1.Хүн амыг ундны усаар хангах хэрэглээнээс гарсан бохир усыг татан зайлуулж цэвэрлэх үйлчилгээ үзүүлж байгаа зөвшөөрөл бүхий 222 хуулийн этгээдэд 12088 инженер техникийн ажилчид ажиллагсад 24 цаг цагийн турш тасралтгүй ажиллаж, хоногт дунджаар 310,3 мянган м3 усыг олборлон, 3783км шугам сүлжээгээр дамжуулан хэрэглэгчид түгээж байна. Олборлосон усыг алдагдалгүй түгээхийн тулд усны эх үүсвэрийн 94 хувийг тоолууржуулсан. Нийт айл өрхийн 91,2 хувь, үйлдвэр ААН-ийн 99,7 хувь нь

баталгаат тоолуураар төлбөр тооцоогоо хийж байна. Мөн усны чанар аюулгүй байдлын хяналт шинжилгээний 60 орчим лабораторитой. Үүнээс цэвэр усны 28, бохир усны 29 лаборатори одоогоор ажиллаж байна. Гэр хорооллын хүн амыг ундны усаар хангадаг 1525 ус түгээх байртай ба үүнээс 101 буюу 6 хувь нь гүний усаар, 657 буюу 43 хувь нь зөөврийн, 767 буюу 50,3 хувь нь төвлөрсөн шугам сүлжээнд холбогдон үйлчилгээ үзүүлж байна.

Сүүлийн жилүүдэд ус түгээх байранд автомат ажиллагаатай 24 цагийн турш иргэдийг ундны усаар тасралтгүй хангах, цаг хугацаа ажиллах хүч хэмнэсэн орчин үеийн ухаалаг тоног төхөөрөмжүүдийг суурилуулж байна. Тухайлбал, Булган аймаг, Говь-Алтай, Говьсүмбэр, Дундговь, Дорноговь, Дархан-Уул, Орхон, Өмнөговь, Хөвсгөл аймгийн төвийн гэр хорооллын ус түгээх байруудад ухаалаг төхөөрөмж суурилуулж, ухаалаг худгийг бий болгож, иргэдэд цаг хязгааргүй үйлчилгээ үзүүлэх нөхцөлийг бүрдүүлсэн. Дорноговь аймгийн Сайнианд сумын ус түгээх байруудын т...метрийн системд холбож, улмаар диспетчерийн хяналтын дэлгэцээр иргэдийн худалдан авч буй усны хэмжээ, усны болон орчны температур, даралт зэрэг мэдээлэл, ус авч буй тухайн цаг хугацааг тодорхойлох, иргэдийн усны хэрэглээг хянах нөхцөл бүрдүүлэн ажиллаж байна. Улаанбаатар хотод Ус хангамжийн хяналт удирдлагын төв ашиглалтад орсноор насос станц, усан сангууд, шугам сүлжээний даралт түвшин цэвэрлэх байгууламжийн үйл ажиллагаа, цахилгаан хангамжийн дотоод схем ундны усны халдваргүйжүүлэлт, ус, зөөврийн автомашинуудын ус тээвэрлэлт ухаалаг ус түгээх, нэг цэгийн үйлчилгээ, ажиллагаа, алсын зайн хяналтын систем, нэвтрэх систем, шугам сүлжээний гэмтэл зэргийг алсаас удирдах боломжийг бүрдүүлсэн.

Мөн гэр хороололд ухаалаг ус түгээх байрыг ашиглалтад оруулснаар

зөвөрөөр ус түгээх зардлыг бууруулж улмаар хүн амыг 24 цагийн турш тасралтгүй усаар хангах болсон. Улаанбаатар хот, аймгийн төвд улсын төсвийн хөрөнгө оруулалт болон гадаадын зээл тусламжаар хэрэгжиж буй бүтээн байгуулалтын томоохон төсөл арга хэмжээнүүдээс танилцуулъя. Улсын төсвийн хөрөнгө оруулалтаар шинэ Зуунмод хотын иж бүрэн инженерийн шугам сүлжээ төсөл арга хэмжээг 21 оноос эхлэн үе шаттайгаар хэрэгжүүлж байна. Мөн Монгол Улсын ЗГ АНУ-ын Мянганы сорилын корпорацын хооронд байгуулсан 2 дахь компакт гэрээний хүрээнд буцалтгүй тусламжаар хийгдэж буй ус хангамжийн баруун эх үүсвэрийг шинээр барих төсөл мөн усны салбарын тогтвортой байдлыг хангах төслөөр Улаанбаатар хотын 7 дүүргийн гэр хорооллын 180 ус түгээх байрыг автоматжуулах ажлыг хэрэгжүүлж байна.

Түүнчлэн Бүгд Найрамдах Австри улсын 7,5 сая еврогийн зээлээр Дархан хотын цэвэр усны шугам сүлжээг өргөтгөх, шинэчлэх, ухаалаг тоолуур нэвтрүүлэх төслийг хэрэгжүүлж, 13,3км шугам сүлжээ 15 мянган ком тоолуурыг суурилуулаад байна. Иргэнээс гарсан бохир усыг татан зайлуулж, цуглуулах, ариутгах татуургын 1885км шугам сүлжээгээр дамжуулан ахуйн бохир усыг стандартын шаардлагад нийцтэл цэвэрлэж байна. Одоогийн байдлаар 15 аймгийн төвд ахуйн бохир ус цэвэрлэх байгууламж шинээр барихаас АХБ-ны санхүүжилтээр 9 аймгийн төвд бохир ус цэвэрлэх байгууламж шинээр барьж ашиглалтад оруулаа. 23 онд багтааж Дархан-Уул аймгийн төвийн цэвэрлэх байгууламжийг ашиглалтад оруулах бэлтгэл ажил хангагдаад байна. БНХАУ-ын зээлээр Улаанбаатар хотод, Бүгд Найрамдах Франц улсын зээлээр Эрдэнэтэд, Бүгд Найрамдах Польш улсын зээлээр 5 аймгийн төвд бохир ус цэвэрлэх байгууламжийг шинээр барих, өргөтгөл шинэчлэх төсөл арга хэмжээг үргэлжлүүлэн хэрэгжүүлнэ. Эдгээр нь 24

оноос 26 онуудад ашиглалтад орохоор төлөвлөгдөж байна.

Аймгийн төвд АХБ-ны санхүүжилтээр цэвэр ус цэвэрлэх байгууламж, бохир ус цэвэрлэх байгууламж шинээр барихаас гадна, Техник туслалцааны төслөөр Архангай, Булган, Өвөрхангай аймгийн төвд гэр хорооллын 450 гаруй айл өрхөд хөрсөнд нэвчдэггүй соруулдаг ариун цэврийн байгууламжийг суурилуулж, бохир ус, хаягдал лагийг тусгай зориулалтын автомашинаар соруулан цэвэрлэх байгууламжид нийцүүлэн цэвэрлэж байна. Мөн дээрх цэвэрлэх байгууламжууд нь лагаа боловсруулж, бордоо болгох цехтэй. Тухайлбал Булган аймгийн төвийн цэвэрлэх байгууламжийг боловсруулсан лагаас сорьц авч, Улаанбаатар хотын УСУГ-ын лабораторид шинжлүүлэхэд газар тариалангийн бус хөрсийг сайжруулах болон бордооны зориулалтаар ашиглах боломжтой гэсэн дүгнэлт гарсан байна. Бохир усыг тусгай зориулалтын машинаар зөвөрлөх үйлчилгээ эрхлэх зөвшөөрөлтэй 73 байгууллага, 160 гаруй автомашинаар үйлчилгээ үзүүлж байгаа бөгөөд гэр хорооллын айл өрх, ААН байгууллагуудад бохир усаа хөрсөнд шингээлгүй битүүмжлэн, битүүмжлэл сайтай цооногт хуримтлуулж, тусгай зориулалтын автомашинаар зөвөрлөн ариутгах татуургын төвлөрсөн шугамд нийлүүлэх үйлчилгээний хүрээ нэмэгдэх болсон.

Салбарт ажиллах хүний хүчний хүний нөөц жил ирэх бүүр хомсдох болсон тул хүний нөөцийг бүрдүүлэх зорилгоор ШУТИС-тай хамтран ус хангамж ариутгах татуургын инженерийн эчнээ ангийг нээж, 21 онд 27, 22 онд 17, 23 онд 20 хүнийг тус тус сургаж байна. Үүнээс гадна мэргэжлийн засварчин, гагнуурчин, машинистуудыг бэлтгэх, дадлагажуулах, мэргэжлийн зэрэг олгох зэрэг ахиулан зэрэг ахиулах сургалтуудыг мэргэжлийн холбоо төрийн байгууллагуудтай хамтран зохион байгуулж байна. Хот суурины ус

хангамж, ариутгах татуургын ашиглалтын тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийг 22 оны 12 дугаар сарын 9-ний өдрийн Улсын Их Хурлын нэгдсэн чуулганаар баталсан. Дээрх хуульд ус хангамж, ариутгах татуургын барилга байгууламж, инженерийн шугам сүлжээний ашиглалтыг сайжруулах, лагийн менежментийн асуудал, эмнэлэг, эрүүл мэнд, үйлдвэрлэл, үйлчилгээний хэрэглээнээс гарсан олон нийтэд халдварт өвчин цар тахал тараах аюултай хаягдал бохир усыг урьдчилан цэвэрлэх, нийтийг хамарсан цар тахлын үед тухайн өвчнийг тархах нөхцөлийг хязгаарлах, мөн ус хангамж, ариутгах татуургын үйл ажиллагаанд шууд нөлөөлөх зардлын бодит өөрчлөлтөөс хамааран тарифыг индексжүүлснээр зөвшөөрөл эзэмшигчдийн зүгээс иргэдэд тасралтгүй, найдвартай үйлчилгээ үзүүлэх зэрэг зохицуулалтыг тусгаснаар хүний эрүүл мэнд, хүрээлэн буй орчинд үзүүлэх сөрөг нөлөөллийг бууруулах нөхцөл бүрдсэн. Түүнчлэн ус хангамж, ариун цэврийн байгууламжийн хүртээмжийг нэмэгдүүлэхэд шаардагдах 24 оноос 28 он хүртэлх дунд хугацааны санхүүжилтийн төлөвлөгөө болон хүний нөөцийн хангалтыг бүрдүүлэх дунд хугацааны сургалтын баримт бичгийг боловсруулан батлуулахаар бэлтгэл ажлыг ханган ажиллаж байна.

Хоёр. Эрүүл ахуйн шаардлагад нийцсэн ундны усны хангамж, ариун цэврийн байгууламжийн хүртээмжийн талаар. Тогтвортой хөгжлийн 6 дугаар зорилтот хүн амын баталгаат ундны ус, ариун цэврийн байгууламжид хангах асуудлыг дэвшүүлсэн. Уг зорилтыг хэрэгжүүлэх ажлын хүрээнд БХБ-ын салбар доорх зорилтуудыг тодорхойлон ажиллаж байна. 1 дүгээрт хүн бүрийг ундны аюулгүй боломжийн үнэтэй усаар хангах, 2 дугаарт хүн бүрийг тэгш хүртээмжтэй эрүүл ахуйн шаардлага хангасан ариун цэврийн байгууламжид хамруулах, ил задгай бие засахыг явдлыг хязгаарлах, зогсоох, 3 дугаарт бохир усыг

цэвэрлэх байгууламжаар дамжуулан цэвэрлэх цэвэрлэгдээгүй бохир усны хувь хэмжээг 2 дахин бууруулах гэсэн зорилтуудыг дэвшүүлсэн. Эдгээр зорилтуудын үнэлгээг ДЭМБ, НҮБ-ын Хүүхдийн сангийн ус хангамж, ариун цэвэр, эрүүл ахуйн хяналтын хамтарсан хөтөлбөрийн хүрээнд 2 жил тутам үнэлж байна. Энэхүү үнэлгээгээр ус ундны усны хангамжийн хүртээмжийн хувьд Монгол Улсын нийт хүн амын 85 хувь нь шаардлага хангасан эх үүсвэрээс, 30 хувь нь төвлөрсөн шугам сүлжээнд холбогдсон ундны усаар хангагдаж байна. Ариун цэврийн байгууламжийн хүртээмжийн хувьд Монгол Улсын нийт хүн амын 68 хувь нь сайжруулсан ариун цэврийн байгууламжийг ашиглаж, үүнд 30 хувь нь хэрэглээнээс гарсан бохир усыг төвлөрсөн шугам сүлжээгээр дамжуулан татан зайлуулж цэвэрлэх байгууламжид холбогдсон байна.

Дээрх үнэлгээнээс харахад инженерийн төвлөрсөн сүлжээнд холбогдоогүй хөдөөгийн болон гэр хорооллын хүн амын ус хангамж, ариун цэврийн байгууламжийн хүртээмжийг нэмэгдүүлэх шаардлага үүссэн. Иймээс тус яамны зүгээс дараах арга хэмжээг хэрэгжүүлэн ажиллаж байна. Үүнд Нэг.Засгийн газрын 21 оны 161 дүгээр тогтоолоор баталсан Хүн амын инженерийн дэд бүтцийн хангамж төсөл, арга хэмжээг хэрэгжүүлэн ажиллаж байна. Энэхүү ажлын хүрээнд одоогийн байдлаар 13 сумын төвд инженерийн шугам сүлжээ барилга байгууламжийг шинээр барьж айл өрхийн 40 хүртэл хувийг хамруулахаар ажиллаж байна. 2 улсын хэмжээнд нийт 21 аймгийн 360 сум, нийслэл хотын 9 дүүрэг, төмөр замын дагуух 128 зөрлөг суурины ус түгээх байр, гүний худаг болон төвлөрсөн шугам сүлжээний 3582 ус цэгийг, цэгийн сорьцод ерөнхий физик, хими, бичил элемент, бичил амьд судлал, цацраг аюулгүйн шинжилгээг 88 үзүүлэлтээр хийх судалгааны ажлыг ШУА, Газар зүйн гео экологийн хүрээлэн, Хот суурины ус хангамж, ариутгах татуургын ашиглалт үйлчилгээ

зохицуулах зөвлөл хамтран зохион байгуулсан.

Судалгаанд үндэслэн улсын хэмжээний ундны усны чанарын ТЭЗҮ боловсруулж, усны чанар сайжруулах тоног төхөөрөмж суурилуулах ажлыг улсын төсөв гадаадын зээлийн хөрөнгөөр үе шаттай хэрэгжүүлэхээр төлөвлөн ажиллаж байна. АХБ-ны зээлээр Дундговь, Хөвсгөл, Сүхбаатар аймгийн төвд усны чанар сайжруулах тоног төхөөрөмжийг 23 онд нийлүүлсэн. 3 сайжруулсан нүхэн жорлонгийн нэг маягийн CLD35 2022, CLD30 2022, ED18 2022, ХК2116, 092022 дугаартай зураг төсөл батлагдаж, 22 онд Улаанбаатар хот Орхон аймгийн төвийн гэр хорооллын 1220 өрхөд хөрсөнд нэвчдэггүй ариун цэврийн байгууламжийг ашиглалтад оруулсан. 23 онд Улаанбаатар хотын Чингэлтэй, Баянзүрх, Сүхбаатар, СХД-ийн 1330 өрх, Орхон аймагт 500 өрхөд хөрсөнд нэвчдэггүй ариун цэврийн байгууламжуудыг суурилууллаа. 4.ЗГ-ын 21 оны 53 дугаар тогтоолоор үйлдвэрийн хаягдал усыг урьдчилан цэвэрлэх төлөвлөгөөг 7 бүлэг, 60 арга хэмжээг авч хэрэгжүүлэхээр батлуулан хэрэгжилтийг зохион байгуулан ажиллаж байна. Төлөвлөгөөг Байгаль орчны яам, хөдөө аж ахуй хөнгөн, Хүнс, хөдөө аж ахуй, хөнгөн үйлдвэрийн яам, Хүнс, хөдөө аж ахуй үйлдвэрийн яам, Усны газар, Хот суурины ус хангамж, ариутгах татуургын ашиглалт үйлчилгээ зохицуулах хороо, Монголын мянганы сорилтын сан, усны Ус сувгийн удирдах газар, салбарын хяналтын газрууд хамтран хэрэгжүүлж байна.

Гурав.Баригдсан барилга байгууламж ААН-үүдийн үйл ажиллагаанаас шалтгаалсан усны чанар, үзүүлэлтүүд өөрчлөгдөж, хүн амын эрүүл мэнд, аюулгүй байдалд сөрөг нөлөө үзүүлж буй талаар. 1.Улаанбаатар хотын Хан-Уул дүүргийн орон сууцын хотхон хорооллын ундны ус болон ус хангамжийн шугам сүлжээний материал сорьцын шинжилгээг ШУА,

Хими, химийн технологийн хүрээлэн, Нийслэлийн мэргэжлийн хяналтын лаборатори, УСУГ-ын усны лаборатори, Улаанбаатар хотын дулааны сүлжээ ТӨХК-ийн лабораторид хийлгэлээ. ШУА-ийн Хими, химийн технологийн хүрээлэнгийн 22 оны 9 дүгээр сарын 30-ны өдрийн албан бичгээр Хан-Уул дүүргийн Яармаг орчмын орон сууц хорооллын хэрэглээний халуун ус, хүйтэн усны сорьц болон түүнийг дамжуулах хоолойн материалд хийсэн дүгнэлтэд Яармагийн эх үүсвэрийн ус нь ундны усны стандарт шаардлагыг хангаж байна. Төмрийн агууламж ихэссэн нь дамжуулж буй шугам хоолойноос үүдэлтэй бөгөөд усны сорьцод эмгэг төрүүлэгч нян илрээгүй гэж гэсэн дүгнэлтийг гаргасан байна 2.Улсын төсвийн хөрөнгө оруулалтаар Хан-Уул дүүргийн Зайсан орчмын ус хангамж, усан сангийн барилга угсралтын ажлын хүрээнд нийт 9,5км шугам сүлжээ 2-ыг үржих 1000м³ багтаамжтай усан сан, өргөлтийн насосын станц, харуулын байр, цахилгаан хангамжийн болон трассын дагуух нэмэлт ажлууд хийгдэнэ. Эхний ээлжийн барилга угсралтын ажил 80 хувьтай, 2 дугаар ээлжийн ажлын явц 25 хувьтай байна.

Дөрөв.Нийслэлийн төв цэвэрлэх байгууламжийн шинэчлэл, саарал усны хэрэглээний талаар. 1.Улаанбаатар хотын Төв цэвэрлэх байгууламж шинээр барих төслийг БНХАУ-ын 262,7 сая ам.долларын хөнгөлөлттэй зээлээр түлхүүр гардуулах нөхцөлтэйгөөр олон улсын ЕРС гэрээний зарчим дээр үндэслэн хэрэгжүүлж байна. Төслийн ерөнхий гүйцэтгэгчээр БНХАУ-ын Чайна тисижу сивил инженеринг групп, Бээжин констракин инженеринг группийн группийн консорциум, ажлын нарийвчилсан зураг төслийг БНХАУ-ын Шанхай хотын Инженерийн зураг төслийн институт гүйцэтгэж, Монгол Улсын болон олон улсын стандартад нийцүүлэн зургийг хөрвүүлэх ажлыг Сивил инженеринг консалтинг, Креатив Монголиа компаниудын түншлэл гүйцэтгэсэн. Төв цэвэрлэх

байгууламжийг шинээр барих төслийн хүрээнд нийт 35 барилга байгууламжийг шинээр барих бөгөөд инженерийн шугам сүлжээ, дэд бүтэц, барилга угсралтын ажилд ерөнхий гүйцэтгэгч талаас 520, Монголын талаас туслан гүйцэтгэгч компанийн 310 инженер техникийн ажилчид ажиллаж байна. Энэ 23 оны төслийн барилга угсралтын ажлын явц 85 хувьтай байна. Тоног төхөөрөмж, бараа материалын худалдан авалт 60 хувьд хувьтай байна. Одоогийн байдлаар барилга угсралтын ажлын гүйцэтгэл 82 хувьтай байна.

2.Монгол Улсын ЗГ АНУ-ын Мянганы сорилтын корпорац хооронд байгуулсан 2 дахь компакт гэрээний хүрээнд Улаанбаатар хотын ус хангамжийн хангамжийг урт хугацаанд тогтвортойгоор нэмэгдүүлэхэд чиглэсэн нийт ус хангамжийг нэмэгдүүлэх хөтөлбөрийг хэрэгжүүлж байгаа бөгөөд хөтөлбөрийн хүрээнд ус хангамжийн баруун эх үүсвэрийг шинээр барих, хаягдал ус дахин боловсруулах, усны салбарын тогтвортой байдлыг хангасан 3 төсөл хэрэгжиж байна. Улаанбаатар хотын шинэ төв цэвэрлэх байгууламжийн цэвэрлэсэн уснаас хоногт 50 мянган м³ усыг дахин цэвэрлэж боловсруулан дулааны 3, 4 дүгээр цахилгаан станцын хөргөлтийн болон үнс зайлуулах гэх мэт техникийн зориулалтаар ашиглах усыг дахин боловсруулах хаягдал ус дахин боловсруулах үйлдвэрийг ашиглалтад оруулна. Энэхүү төслийн хүрээнд дараах ажлуудыг хийж гүйцэтгэнэ. Хаягдал ус дахин боловсруулах үйлдвэр шинээр барих, үйлдвэрийн хүчин чадал 50 мянган м³ хоногт, дахин боловсруулсан усыг Дулааны 3 дугаар цахилгаан станцын ус нөөцлөх санд дамжуулах шугам хоолой насосын станц шинээр барих. ДЦС 3, 4-ийн үйл ажиллагаанд дахин боловсруулсан усыг ашиглах, хяналтын систем, дотоод шугам хоолойн нөөцийн санг савыг шинэчлэх зэрэг ажлууд хийгдэх юм. 3.Япон улсын хамтын ажиллагааны Жайка байгууллагатай хамтран техник туслалцааны

Улаанбаатар хотын үйлдвэрийн хаягдал усны хяналтын чадавхыг бичүүлэх төслийг мөн давхар хэрэгжүүлж байна.

Тав.Тулгамдаж буй, анхаарах асуудал цаашид хэрэгжүүлэх арга хэмжээний талаар. 1-д Орон сууцын ашиглалтын тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгын төсөлд орон сууц, орон сууцын инженерийн шугам сүлжээний нэгдсэн бүртгэл мэдээллийн сан, түүнийг ашиглах, аюулгүй байдлыг хангах. Мөн орон сууцын ашиглалтад оруулахдаа орон сууцын хэмжээний шугам сүлжээний ашиглагч, хангагч байгууллагыг тодорхойлж, барилга байгууламж ашиглалтад оруулах гэх мэт эрх зүйн зохицуулалтыг хуулийн төсөлд тусгасан төслийг Улсын Их Хурал өргөн барьж хэлэлцүүлэх. 2.Хот, суурин, хот суурины төвлөрсөн ус хангамжийн эх үүсвэр шугам сүлжээг өргөтгөн шинэчлэх, шинээр барих, усны чанар сайжруулах тоног төхөөрөмж суурилуулах хяналтын удирдлагын ухаалаг нэгдсэн системд холбох арга хэмжээг үе шаттайгаар хэрэгжүүлэх. 3.Хөдөөгийн болон гэр хорооллын хүн амыг ундны усаар хангах ариун цэврийн байгууламжийн хүртээмжийг нэмэгдүүлэх, тогтвортой хөгжлийн зорилт дэвшүүлсэн зорилтод хүрэхийн тулд сумын хөгжил, инженерийн дэд бүтцийн төсөл арга хэмжээг сумдад үргэлжлүүлэн хэрэгжүүлэх, гэр хороололд 24 цагийн ажиллагаатай ухаалаг ус түгээх байруудыг шинээр барих, хөрсөнд нэвчдэггүй ариун цэврийн байгууламжийг суурилах зэргийн ажлуудыг хийх шаардлагатай байна. Мэдээллийг хийлээ. Баярлалаа. Анхаарал тавьсан явдалд.

Б.Энх-Амгалан: Даваасүрэн сайдад баярлалаа. УУХЯ-ны мэдээллийг Монгол Улсын Их Хурлын гишүүн, ЗГ-ын гишүүн, УУХҮ-ийн сайд Жамбалын Ганбаатар танилцуулна. Ганбаатар сайдын микрофоныг өгье.

Ж.Ганбаатар: Мэдээллүүд их урт, олон яамнууд танилцуулга хийж

байгаа учраас товч хийе. Байнгын хорооны дарга, эрхэм гишүүд ээ,

Улсын Их Хурлын Аюулгүй байдал, гадаад бодлогын байнгын хорооны эрхлэх асуудлын хүрээнд уул уурхайн ус ашиглалт, ус хангамжийн байдал, эрсдэлт хүчин зүйлс сэдвээр мэдээлэл хийх тусгай чиглэл ирүүлсний дагуу дараах мэдээллийг бэлтгэж танилцуулж байна. Миний хэлж байгаа үгтэй холбоотойгоор энэ слайдууд гарч байгаа, анхаараарай. Сүүлийн жилүүдэд эрчимтэй хөгжиж байгаа уул уурхайн салбарын нөлөөгөөр Монгол Улсын эдийн засаг хурдацтай өсөн тэлж байна. Ялангуяа Оюу толгойн зэс, алтны орд, Таван толгойн нүүрсний орд зэрэг дэлхийд дээгүүрт орох ашигт малтмалын ордуудаа ашиглаж эхэлсэн нь ДНБ-ий уул уурхайн салбарт эзлэх байр суурийг нэмэгдүүлсээр байна. Монгол Улсын экспортын голлох бүтээгдэхүүн зэс, алт, нүүрсний үнэ цэнийг нэмэгдүүлж, тогтвортой орлого олоход баримтлах гол стратеги нь хариуцлагатай уул уурхайг хөгжүүлэх, уул уурхайн түүхий эдийг дотооддоо боловсруулах үйлдвэр барьж ашиглах, тэдгээрт шаардагдах ус цахилгаан эрчим хүчний найдвартай эх үүсвэртэй болох явдал юм.

Монгол Улсын Их Хурлын 2020 оны 5 дугаар сарын 13-ны өдрийн 52 дугаар тогтоолоор баталсан Алсын хараа 2050 Монгол улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлогод хариуцлагатай бол уурхайг хөгжүүлж, боловсруулалтын түвшнийг нэмэгдүүлэх, уул уурхайн томоохон ордуудыг эдийн засгийн эргэлтэд оруулах, уул уурхайн түүхий эдийг боловсруулан нэмүү өртөг шингэсэн хүнд үйлдвэрийг хөгжүүлэх зэрэг зорилтуудыг дэвшүүлсэн. Тухайлбал Таван толгой нүүрсний ордыг бүрэн ашиглах, зэсийн баяжмал боловсруулах үйлдвэр, нүүрс угаах үйлдвэр, Таван толгой цахилгаан станцыг барьж ашиглалтад оруулах, ОТ-н гүний уурхайг ашиглах, Хармагтайн зэс, алтны ордыг ашиглах зэрэг

томоохон зорилтууд багтсан. Мөн тус бодлогын баримт бичигт усны эрэлт ихтэй говийн бүс рүү дамжуулах шугам хоолой татах, Орхон, Туул, Хэрлэн зэрэг томоохон голууд дээр урсцын зориулалттай олон зориулалттай усан сангууд байгуулах, хур бороо, үерийн усыг хуримтлуулах, гадаргын усны ашиглалтыг нэмэгдүүлэх зорилгоор Хөх морь төслийг хэрэгжүүлэхээр тусгасан.

Монгол Улсын усны хэрэглээ 2022 оны байдлаар 606,7 сая м³-т байсан бөгөөд үүний 15 хувь нь буюу 95,2 сая м³ усыг уул уурхайн салбарт хэрэглэж байна. Манайд байгаа мэдээлэл дээр шүү. 2022 онд ус рашааны нөөц ашигласны төлбөрийн орлого 51,5 тэрбум төгрөгт хүрсний 46,3 тэрбум төгрөг буюу 90 хувийг уул уурхайн салбарт үйл ажиллагаа явуулж байгаа ААН-үүдээс төвлөрүүлж байна. Ашигт малтмал газрын тосны салбарт 2023 онд нийт 510 тусгай зөвшөөрөл эзэмшигч үйл ажиллагаа явуулахаар улсын уулын ажлын төлөвлөгөө ирүүлсний 412 төлөвлөгөөг баталгаажуулсан бөгөөд баруун бүс, хангайн бүс, төвийн бүс, зүүн бүс нутагт хэрэгжиж байгаа уул уурхайн төслүүдийн усны асуудал харьцангуй тогтвортой байна.

УУХЯ-наас нэн тэргүүнд усны нөөц хомс говийн бүс нутагт хэрэглэж байгаа гүний усыг багасгах зорилтыг дэвшүүлэн ажиллаж байгаа бөгөөд энэ хүрээнд тус яамны захиалгаар Монголын өмнөд говийн уул уурхай хүнд үйлдвэрийн бүсийн усны эрэлт хангамжийн гидроэкономик шинжилгээг 2020 онд Дэлхийн банкны санхүүжилтээр гүйцэтгэсэн. Уг судалгаагаар говийн бүс буюу Таван толгой, ОТ нүүрсний бүлэг ордод түшиглэн байгуулах, баяжуулах, боловсруулах үйлдвэр, цахилгаан станц зэрэг төслүүдийн усны хэрэглээг 2040 онд 59066,9 мянган м³-т хүрч өнөөгийн түвшнээс 2,4 дахин нэмэгдэхээр байх бөгөөд цаашид газрын доорх усны нөөцөөс хангах боломжгүй болохоор байх тул өсөн нэмэгдэж байгаа усны хэрэглээг хангах зорилгоор гадаргын усыг

шилжүүлэн ажиллах төслүүдийг хэрэгжүүлэх нь зүйтэй талаар зөвлөсөн. Энэ Дэлхийн банкаар хийгдсэн ажил. Энэхүү зөвлөмжид тулгуурлан говийн бүсийг гадаргуун усаар хангах, Хэрлэн гол дээр урсцын тохируулга хийх зэрэг төслийн нарийвчилсан ТЭЗҮ-ийг боловсруулах ажлыг Оюу толгой ХК 3 сая ам.долларын санхүүжүүлэлтээр эхлүүлэхээр төлөвлөөд байгаа. Энэ ажлыг УУЯ нэлээн шахаж байгаа. Говийн бүсийн хот суурины болон хөдөөгийн хүн ам, хөдөө аж ахуйн үйлдвэрлэлийн ус хангамжийн үндсэн эх үүсвэр нь газрын доорх ус бөгөөд түүний нөхөн сэргээгдэх нөхцөл хязгаарлагдмал байдалтай онцлогтой. Ийм ч учраас уул уурхай, хүнд үйлдвэрийн ус хангамж нь газрын доорх усны нөөцийг ашиглахдаа түүний нөхөн сэргээх нөхцөлийг алдагдуулахгүй, нарийвчилсан тооцоо судалгаа, усны эрэлт, ус хангамжийн балансын үнэлгээ дээр үндэслэн зөвшөөрөгдөх хэмжээнээс хэтрүүлэхгүй ажиллах нь чухал гэж бид үзэж байна.

Сүүлийн жилүүдэд орон нутгийн удирдлагад иргэд, уул уурхай эрхлэгчид, төрийн болон ТББ, усны салбарын эрдэмтэд судлаачид дундах уул уурхай ус тойрсон мэдээллийн хэт зөрүүтэй байдал талуудын үл ойлголцол улам бүр нэмэгдэх хандлагатай болж байна. Үүний уригсаар өмнөд говийн бүсийн уул уурхай хүнд үйлдвэрлэлийн томоохон төслүүдийн хэрэгжилт саарч, тэр хэмжээгээр улс орны эдийн засаг удааширах эрсдэл үүсээд байгаа. Энэ асуудлыг шийдвэрлэх хүрээнд цаашид дараах арга хэмжээг авч хэрэгжүүлэх саналтай байна. Үүнд Хэрлэн, Говь, Хөх морь төслүүдийн техник эдийн засгийн үндэслэлийг боловсруулах, байгаль орчин нийгмийн нөлөөллийн үнэлгээг олон улсад хүлээн зөвшөөрөгдсөн аргачлал стандартын дагуу хийлгэх ажлыг зохион байгуулах. Хур тунадасны ус, цасны усыг хуримтлуулан усалгаанд ашиглах, хөрсний чийгийн ууршилтыг багасгахад анхаарч, усыг хэмнэлттэй дахин ашигладаг болох, хуурай аргын технологийн шийдлүүдийг уул уурхайн

үйлдвэрлэлд нэвтрүүлэх. Дараагийн дугаарт нь гадаргын усыг хуримтлуулж, хөвөгч цөөрөм, усан сан, байгуулах замаар усны нөөцийг нэмэгдүүлэх, усанд хэмнэлттэй дуслын болон хөрсөн доороос нэвчүүлэх зэрэг усалгааны аргын технологи төхөөрөмжийг ашиглах саналыг дэмжих. Дараагийн, дараагийн дугаарт нь үйлдвэрлэлийн болон ахуйн хэрэглээний бохир усыг цэвэрлэж, мод усалгаанд ашиглахыг хууль, эрх зүйн болон бусад үүргийн талаар дэмжиж ажиллах зэрэг болно.

Түүнчлэн УУХЯ-наар гүний усны гидро геологийн судалгааны ажилд хүлээн зөвшөөрөгдсөн шинэлэг арга аргачлал, техник, технологийн дэвшилийг ашиглан агаарын геополитикийн судалгааны ажлыг олон улсад нэр хүндтэй хуулийн этгээдтэй хамтран 2024 оноос олон улсын улсын төсвийн хөрөнгөөр хэрэгжүүлэхээр бэлтгэл ажлыг хангаж байна. Олон улсын тендер зарлана гэсэн үг. Энэ ажлын хүрээнд УУХҮ-ийн салбар болон ХАА, аялал жуулчлал, эрүүл мэнд зэрэг бусад салбарт тулгамдаад байгаа усны хангамжийн асуудлыг шийдвэрлэх мэдээллийг шинээр бий болгох бөгөөд уул уурхай, хүнд үйлдвэрлэлийн бүтээн байгуулалт хийгдэхээр төлөвлөгдсөн газруудын хэмжээнд томоохон талбайг хамруулан агаарын геофизикийн цахилгаан соронзон судалгааны ажлыг гүйцэтгэнэ. Судалгааны ажлын үр дүнгээр одоо тогтоод байгаа газрын доорх усны ордыг агуулах чулуулгийн тархалтыг тогтоох, ордны усны нөөц нэмэгдэх боломж, газрын доорх усны давстай эсвэл цэнгэг устай эсэхийг нарийвчлан тодорхойлох, шинээр газрын доорх усны савыг илрүүлэх, хайгуулын ажлыг оновчлох, магадлагыг ихэсгэх боломж бүрдэх юм.

Уламжлалт аргаар буюу газрын геофизикийн ажил өрөмдлөгийн мэдээллийг ашиглан газрын доорх усны ордыг шинээр нээх, түүний найрлагыг тодорхойлох ажлуудаас агаарын геофизикийн судалгааны ажил дараах

давуу талуудтайг товч дурдъя. Томоохон хэмжээний талбайг хамруулан богино хугацаанд судалгаа явуулах боломжтой. Газрын доорх усны сав, газрын хилийн заагийг нарийвчлан тодорхойлох боломжтой. Газрын доорх усны хайгуулын ажлыг нь арга аргачлалыг оновчлох, орд илрүүлэх ажлыг магадлах, магадлалыг өндөрсгөх, агаараас авсан анхдагч болон тоон моделийг олон улсад хүлээн зөвшөөрөгдсөн орчин үеийн дэвшилтэт программ хангамж ашиглан боловсруулахдаа усны найрлага цэнгэг, давстай эсэхийг нарийвчлан тогтоох, газрын доорх усны хил зааг, тархалт, нөөц, найрлагыг тодорхойлох аргачлал, арга буюу өрөмдлөгийн ажлын хэмжээг багасгаснаар байгаль орчинд эергээр нөлөөлөх зэрэг болно. Анхаарал хандуулсанд баярлалаа. Илтгэл тавьж дууслаа.

Б.Энх-Амгалан: Ганбаатар сайдад баярлалаа. Усны нөөцийг хамгаалах, хомсдолоос сэргийлэх, ундны усны эх үүсвэр, усны чанар аюулгүй байдлын талаарх хүрээлэн байгаа орчин аюулгүй байдлын талаарх сайд нарын, холбогдох сайд нарын мэдээллийг сонсож дууслаа. Мэдээлэлтэй холбогдуулан асуулт асуух гишүүд нэрсээ өгнө үү. Асуулт асуух гишүүдийн нэрсийг Баделхан гишүүнээр тасаллаа. Дараа нь би бас асуулт асууна. Баттөмөр гишүүн асуултаа асууя.

Б.Баттөмөр: Өнөөдөр энэ Монголын бас тулгамдсан гол асуудлаар сонсгол хийж байна зүйтэй. Ер нь болбол ус чандмань эрдэнэ гэж манай өвгөчүүд дээр үеэс ярьдаг байсан. Дэлхий дээр бүх зүйлийг эсийн аргаар гаргаж чадаж байгаа. Ганицхан усыг чадахгүй байгаа. H₂O гээд яг химийн элемент химийн элемент нь тийм ээ. Энэ чинь хүчилтөрөгч, устөрөгчийн нэгдэл гэж үздэг тийм үү. Тэгээд ер нь бол усгүй болчихсон хотууд усаа импортоор авдаг. Усны хомсдолоос болоод өдөрт 14 мянган хүн, үүнээс 11 мянган хүүхэд гэж байгаа юм нас бардаг гэсэн ийм судалгаа

байдаг юм байна. 2050 оны эх дэлхийн 48 орны 2 тэрбум хүн усаар гачигдана гэж байгаа байхгүй юу. Тэгээд дэлхийн энэ гадаргын 75 хувь нь бол ус байдаг. Тэрнээс нэг хувь нь цэвэр ус гэж байгаа шүү дээ. Тэгээд ингээд үзэхээр бол ус гэдэг юм бол үнэхээр юутай ч орлуулиггүй маш чухал ийм бүтээгдэхүүн. Ер нь ус гэдэг чинь бол амьд организм юм гээд Японы эрдэмтэд баталчихсан байдаг юм гэсэн.

Тэгээд яах вэ Монгол бол бас цэнгэг усны нөөцтэй орны тоонд ордог байх. Ер нь бол судалгаанд бол хамгийн цэнгэг устай газар Финлянд гэж үздэг тийм ээ. Монгол бас орох байх. Тэгээд энэ ус болбол юу гэхээр хүн төрөлхтний амьдралыг үүрэг гүйцэтгэгч ч гэсэн нийт өвчлөлийн 85 хувь нь энэ усаар дамжиж бий болдог гэсэн судалгаа байдаг юм байна лээ. Тэгэхээр би энд нэг асуулт асуух гээд байна л даа. Энэ манай энэ төвлөрсөн усан хангамжийн сүлжээгээр нийлүүлж байгаа энэ усны чанар, усны химийн тэр найрлага юутай холбоотой ямар давтамжтайгаар, ямар үзүүлэлтээр шинжилгээ авдаг вэ? Байгаль орчны яам энд хариулах уу? Усны тэр бас Төрхүү дарга тэнд сууж байх шиг байна. Ийм асуулт байна, энд 1 дүгээрт хариулаач гэж.

Тэгээд манайх бол энэ янз бүрийн өвчний байдлаар бол дэлхийд тэргүүлсэн өвчлөлтүүд байж байгаа шүү дээ, энэ усаар дамжиж энэ өвчлөлтүүд маань ер нь тархаад байдаг юм биш байгаа гэсэн ийм болгоомжлол бол байдаг юм, ийм судалгаа байна уу үгүй юү гэсэн бас нэг асуулт байна.

Энэ Улаанбаатар хотын энэ усны түвшин нь 15 метрээр доошилчихсон гэсэн нэг 2022 онд ч билүү нэг тийм судалгаа байсан би санаж байна. Энэ Өмнөговьд тухайлбал Цогтцэций тэр Оюу толгой байдаг, Таван толгой байдаг тэр газар, Дорнод тэр Матадын гайхамшигтай тал байгаа шүү дээ. Энд ер нь усны түвшин ямар хэмжээнд доошилсон байдаг юм бэ? Мэдээж

доошилсон байж таарна. Энэ дээр судалгаа байна уу үгүй юү гэж? Тэгээд усаа бол бид хайрлах ёстой. Хүн амьдралын туршид 35 тонн ус уудаг гэж байгаа юм. Хамгийн өндөр үнэтэй ус Америкт нэг литр нь 80 доллароор худалддаг тийм бас ус байна. Доороосоо хорттой бодис ялгаруулдаг бас усны эх үүсвэрүүд бас байдаг юм байна. Манайд тийм юм байдаг юм уу үгүй юү гэж гэх мэтээр ийм олон асуудлууд байна. Тэгээд энд та бүгд хариулт өгөөч? Товчхон, товчхон олон асуулт асуучихлаа. Тийм учраас товчхон, товчхон хариултуудыг авчихъя.

Б.Энх-Амгалан: Эхлээд БОАЖ-ын сайд Бат-Эрдэнэ сайд хариулъя. Тэгээд дараа нь Ус сувгийн газар Төрхүү дарга хариулъя. Дараа нь Баясгалан ЭМЯ-ны Салбар хяналтын газрын эрүүл ахуй халдвар хамгааллын хяналтын улсын байцаагч ахлах байцаагч ийм 3 хүн хариулъя. Тэгээд 3 дахь нь хэн байна вэ? 5 номер дээр хэн сууж байна вэ? Усны газар тийм ээ. 4 номерын микрофон БОАЖ-ын сайд Бат-Эрдэнэ. Эхлээд Батбаяр даргаас эхлэх үү? Батбаяр даргаас эхэлье, 5 номер. Усны газрын даргын албан үүргийг түр орлон гүйцэтгэгч Батбаяр хариулъя.

З.Батбаяр: Гишүүний асуултад хариулъя. Юуны төвлөрсөн усан хангамжийн асуудалтай холбоотой Ус сувгийн удирдах газар маань тодорхой хариултыг хэлчих байх. БОАЖЯ Усны газрын тухайд бол байгаль дээр байж байгаа усны чанарын, байгалийн усны чанар дээр хяналт тавихаар ажиллаж байгаа. Энэ хүрээнд бол Сэлбэ гол дээр, Туул гол дээр тодорхой хэмжээний чанарын хяналтуудыг хийж байгаа. Саяын үерийн дараагаас бол харамсалтай нь Сэлбэ гол дээр 2, 3 цэг дээр бас эмгэг төрүүлэгч нянгууд илэрсэн байгаа. Энэний гол эх үүсвэр нь бол газар олголт, газар олголтыг дагасан нүхэн жорлонгуудын асуудлууд бол байж байгаа юм. Тийм болохоор юуны Улаанбаатар хотын тухайд бол төвлөрсөн усан хангамжийг огт

ярилгүйгээр байгаль дээр байж байгаа Туул гол, Сэлбэ гол дээр бол ийм зөрчлүүд илрээд байна гэдгийг хэлмээр байна. Төвлөрсөн бус усан хангамжтай буюу Улаанбаатар хотын хэмжээнд байж байгаа 17 мянган худгуудын хамгаалалтын бүсийн асуудал сул дэглэмийг сул баримталж байгаа, дээр нь худгийг бас яг зохих стандартын дагуу байгуулаагүйгээс болоод үерийн үеэр болоод борооны үеэр жорлонгийн хальсан ус нь нүхэн жорлонгуудын хальсан ус худгийг юу яах бохирдуулах ийм үзэгдлүүд анзаарагдаж байгаа. Энэ хүрээнд бас хэд хэдэн газраас газруудаас худгийн уснаас бол бас юунууд илэрсэн байгаа, нянгууд илэрсэн байгаа.

Үүнээс хамгаалах арга зам нь бол маш энгийнээр нөгөө хамгаалалтын бүсийн дэглэмийг чанд баримтлуулах, тэнд хэлчихсэн байж байгаа зөвхөн голоос 50 метр, 200 метрийг хамгаалах гэхээс гадна усны эх үүсвэр болсон худгуудын эх үүсвэрийг хамгаалах тухай асуудал бас яригдах юм. Дахиад хэлье. Төвлөрсөн ус хангамжийг манай ус сувгийнхан хариулах байх. Газрын доорх усны түвшинтэй холбоотойгоор Монгол Улсын хэмжээнд бол 380, 312 газрын доорх усны мониторингийн цооног байдаг. Энэ мониторингийн цооногууд маань усны ашиглалт ихтэй байгаа газрууд дээр ямар нэгэн ашиглалт хийхгүйгээр зөвхөн газрын доорх усны түвшнийг хэмжих ийм зориулалттайгаар байдаг. Сая таны асуусан Цогтцэций дээр бол 5 цооног байж байгаа. Мэнэнгийн талд буюу тэнд бас 4, 5 цооногууд байж байгаа. Цооногуудын мэдээллүүдээс харахад бол айхтар одоо юу гэдэг юм шууд мэдэгдэхүйцээр гэнэт ингэж хэлбэлзсэн хэлбэлзлүүд бол байхгүй байгаа. Их хэмжээний усны ашиглалт явсан тохиолдолд тогтмол буурч байгаа. Тэгээд бороо, цас орсны дараа бол тогтмол юу аажмаар нэмэгдсэн ийм үзүүлэлтүүд. Хамгийн сонирхолтой мэдээллүүд бол сая Улаанбаатар хотод болсон үерийн үеэр ажиглагдсан. Үерийн үеэр, үерийн өмнө тодорхой хэмжээгээр

буурчихсан байсан усны түвшин бол бүр зарим юуны цэг мониторингийн цэгүүд дээр маань бүр амыг нь дарж давж гарч ирэхээр хүртэл ингэж хальсан байж байгаа.

Тэгэхээр эндээс бол газрын доорх ус, гадаргын усны юу нь харилцаа нь байнга ингэж байж байна. Тэр түрүүний хэлсэн гадаргын усны юу маань бохирдол маань газрын доорх усанд бас нөлөөлөх магадлал байна гэдгийг харуулж байгаа. Энэ дээр саяын хэлдгээс 312 цооногийн маань харамсалтай нь уучлаарай энд бас хэлэхээс өөр арга байхгүй. Харамсалтай нь 2016 оноос хойш юуны ажил хийгдээгүй учраас арчилгааны ажил хийгдээгүй учраас одоогоор 180 гаруй нь бас ажиллахгүй байж байгаа ийм тал байгаа. Баярлалаа.

Б.Энх-Амгалан: Нэмээд Төрхүү дарга хариулъя. 2 номерын микрофон дээр суучих, УСУГ-ын дарга Ц.Төрхүү. 2 номерын микрофоныг өгье, 2 номерын микрофон.

Ц.Төрхүү: Өдрийн мэнд хүргэе. Тэгээд гишүүн Баттөмөрийн асуултад бас хариулъя гэж бодож байна. Сая Батбаяр дарга бас тэгэхдээ бас дэлгэрүүлээд хэлээрэй гэж хэлсэн. Юу вэ гэхээр төвлөрсөн, төвлөрсөн бус гэж 2 усыг өгч байгаа. Манай байгууллага болбол төвлөрсөн усыг шугамаар болбол иргэн, ААН байгууллагуудад хүргэж өгдөг. Мөн өнөөдрийн байдлаар бол хүн амд түгээж байгаа усны чанар аюулгүй байдалд хяналт тавих үндсэн үүрэг бүхий лаборатори нь манай байгууллага дээр байж байдаг. Бид бүхэн бол өдөр болгон дээж төвлөрсөн усан сангуудаас болон уснаас бол өдөр болгон дээж авдаг. Ер нь усан хангамжийн 900 гаруй цэгээс жилдээ 4 мянган дээжийг болбол авч байна. Энэ сорьц авч химийн 100 орчим нян судлалын 6 үзүүлэлтээр шинжилгээ болбол хийгдэж байдаг. Энэ үзүүлэлтүүд маань энэ стандартад нийцсэн гэж болбол дандаа гарч ирж байна. Стандарт бол мэдээж хэрэг MNS09002018 гэсэн стандарттай

болбол бид бүхэн харьцуулж шинжилгээнүүдийг болбол дандаа авч явдаг. Манай лабораторид болбол өдөр болгоны дээжийг болбол хүргэж өгч ингэж авч явдаг юм.

Тэгэхээр энэ УСУГ-аас энэ дээж авч байгаа маань бүх л юунуудаас авч байгаа УСУГ-аар түгээж байгаа усан дээр. Жишээлбэл автомашинуудаасаа хүртэл бид нар авдаг. Мөн энэ гэр хороололд байж байгаа худгуудаасаа авдаг. Энэ дээшээ юу яасан станцуудаасаа бүгдийг нь авч байна, эх үүсвэрүүдээсээ бүгдийг нь авч байна. Энэ дээжүүдийг бол өдөр болгоны дээжүүд болбол бид бүхэнд байж байдаг. Өнөөдрийн хувьд бол стандартад бүрэн нийцсэн гэсэн дээжүүд бол гарч ирж явж байгаа.

Б.Энх-Амгалан: Хариулт болчихсон уу? Баясгалан хариулъя ЭМЯ-ны салбарын хяналтын газрын Эрүүл ахуй, халдвар хамгааллын хяналтын улсын ахлах байцаагч. 7 номерын микрофон. 7 юу тийм ээ, 7 номерын микрофон өгье.

Б.Баясгалан: Та бүхэнд энэ өдрийн мэнд хүргэе. Асуултад хариулъя. ЭМЯ-ны салбарын хяналтын газраас болбол жил болгон хуучин мэргэжлийн хяналт гэж байсан. Эндээс бол жил болгон хүн амын ундны усны чанар аюулгүй байдалд болбол хяналт шалгалтыг бол хэрэгжүүлдэг байж байгаа. Жилд дунджаар бол 1600 орчим сорьцод бол шинжилгээ хийдэг. 21 аймаг нийслэлийн төвлөрсөн ус хангамжийн эх үүсвэрүүд төвлөрсөн ус хангамжийн эх үүсвэрээс хэрэглэгч хүртэлх цэгүүд бол хамрагддаг. Дээрээс нь жилд болбол нэг 270-аас 315 сум болбол энэ хяналт шинжилгээнд хамрагдаад явдаг. Таны өгсөн мэдээлэл дээр болбол би 11 оноос хойших бүх хяналт шинжилгээний дүнг болбол бичсэн байж байгаа. Энд ирүүлсэн мэдээлэл дээр. Ерөнхийдөө болбол бид нар хамгийн гол эрсдэлтэй хүчин зүйл болбол нянгийн бохирдол байдаг. Нянгийн бохирдолтой усыг

ууснаар нөгөө хүн ам олноороо тэр усыг ууж хэрэглэсэн бүх хүн болбол өвчлөх ийм нөхцөл байдалтай эрсдэлтэй байдаг. Ийм учраас болбол нянгийн бохирдлын асуудлыг 1 дүгээрт тавьж үздэг. Энэ дээр нянгийн бохирдлын түвшин бол 11 онтой харьцуулахад Улаанбаатар хотод ч буурсан. Улаанбаатар хотод болбол 10 хэд бараг 20-иод хувь нь эерэг гардаг байсан бол одоо болбол нийт хяналт шинжилгээний 22 оныхоор аваад үзэхэд 3 хувь нь болбол эерэг гарч байгаа. Нийслэлийн хувьд болбол хүн амын бараг 90-ээс дээш хувь нь, 95-аас дээш хувь нь болбол төвлөрсөн ус хангамжийнхаа усыг ууж байгаа шүү дээ Улаанбаатарчуудын маань. Тэгэхээр ус болбол харьцангуй баталгаатай байгаа гэж хэлэхэд болно.

Аймгуудын түвшинд болбол 10, 10 гаруй хувьтай байдаг байсан бол өнөөдрийн 22 оны байдлаар болбол 6, 7 хувьтай эерэг гарч байгаа. Сумдын түвшинд болбол бүүр 20 хэд, 30 хэдэн хувьтай стандартын шаардлага хангахгүй гардаг байсан бол 22 оны түвшинд бол 10 хувь руу орсон ийм байдалтай байж байгаа. Энэ хийсэн юу нь болбол мэдээж хяналт шалгалтын үйл ажиллагаа тогтмолжсон юунаас болж бохирдож байна вэ гэдэг бид нар бохирдлын түвшнийг болбол хаанаас шалтгаалж бохирдоод байна вэ гэдэг тэр түвшинээ болбол илрүүлж, тэрийг болбол засах энэ үйл ажиллагаа болбол жил болгон хийгдэж ирсэнтэй холбоотойгоор бас усны аюулгүй байдал бол сайжирч байгаа гэж хэлмээр байна.

Мэдээжийн хэрэг энэнээс гадна мөн хүндрэлтэй асуудлууд байсаар байна. Энэ дээр хамгийн 1 дүгээр асуудал болбол бохирдлын химийн үзүүлэлт гэж нэрлээд байдаг юм. Өөрөөр хэлбэл хүн амьтны өтгөн шингэн ялгадсаар ус бохирдсоноос болж тэнд аммиак нитрат, нитратын асуудал дэгддэг. Энэ гол үзүүлэлтүүд маань бас жилээс жилд нэмэгдэж байгаа ийм хандлага байгаа. Хэдийгээр стандартын шаардлага хангаж байгаа ч гэсэн аймгийн усанд ч

ялгаагүй, Улаанбаатарын усанд ч ялгаагүй, сумдын усанд ч ялгаагүй 11 оныг өнөөдөртэй 22 онтой харьцуулахад бол нэг 4-өөс 5 дахин нэмэгдчихсэн ийм юутай байгаа. Тэгэхээр энэ дээр хамгийн гол зөрчил нь болбол бид нар хамгаалалтын бүсийн дэглэм зөрчигдөөд байна. Нөгөө эрүүл ахуйн хамгаалалтын бүсийн дэглэм шаардлага хангахгүй явж байна. Өөрөөр хэлбэл 400 хэдэн эх үүсвэр одоо нийт ундны усны эх үүсвэрийн маань 32 хувь нь өнөөдөр энэ эрүүл ахуй хамгаалалтын бүсийн дэглэм зөрчигдчихсөн байгаад байгаа юм. Энэтэй холбоотойгоор энэ асуудал болбол бас нэлээн анхаарал татаж байгаа ийм асуудал байгаад байгаа.

Дараагийн нэг асуудал болбол энэ төмрийн асуудал байж байгаа. Ялангуяа төвлөрсөн ус хангамж дээр. Төвлөрсөн ус хангамж дээр төмрийн асуудал гэдэг нь нөгөө шугам хоолойн насжилт өндөр болчихсон. Тухайлбал Улаанбаатар хотод байж байна. Би энд болбол графикаар харуулчихсан байж байгаа. Эх үүсвэрийн усанд болбол төмрийн агууламж маш бага. Гэтэл хэрэглэгч тэр нөгөө ус түгээх байран дээр эсхүл яг байрны нөгөө хэрэглэгчийн авдаг цэгээс болбол бараг 3 дахин нэмэгдэж төмрийн агууламж ирж байгаа. Энэ маань болбол бас нэлээн асуудал дагуулсан асуудал болж байна гээд энэ дээр л бол анхаарал хандуулах ёстой гэдгийг хэлмээр байна. Дараагийн нэг асуудал бол энэ Улаанбаатар хотын 11 дүгээр хорооны нөгөө.../минут дуусав/

Б.Энх-Амгалан: Гүйцээгээд хариулчихъя, 1 минут нэмж өгье, товчхон хариулаарай 7 номерын микрофон. 11 дүгээр хорооны асуудал байгаа. Энэ дээр болбол төвлөрсөн ус хангамжид холбогдоогүй бүгдээрээ өөрийн эх үүсвэртэй энэ нь ямар ч шаардлага хангахгүй, энд уснаас шалтгаалах өвчлөл гарах бүрэн боломж нөхцөл бүрдчихсэн ийм асуудал байгаад байгаа. Төвлөрсөн ус хангамжийн нөгөө усыг халдваргүйжүүлэлт хийхгүй түгээж байгаа асуудлууд байгаад байна.

Энэ нь бол 6, 7 аймаг дээр бол байж байна. Дараагийн нэг асуудал болбол энийг заавал яг шийдэхгүй бол хөрөнгө мөнгөний асуудлыг шийдэхгүй бол болохгүй нэг асуудал байж байгаа. Нийт 17 сум байгаа 4, 5 аймгийн 17 сум хүнцлийн агууламж өндөр. Энэ нь бол химийн хорт бодис бөгөөд энэ хүнцэл гэдэг маань яг нөгөө хавдар үүсгэгч ийм бодис байж байгаа. Ураны агууламж бол 42 сумын усанд өндөр гарч байна, хар тугалганы агууламж бол 22 сумын усанд өндөр гарч байна. Тэгэхээр энэ дээр болбол заавал цэвэршүүлэх төхөөрөмжийн хөрөнгө мөнгөний асуудлыг шийдвэрлэж энийг болбол хэрэглэх нь зүйтэй гэдэг юм тавьж байна. Сүүлд нь хэлэхэд болбол малчдын ус хангамжийн асуудал байж байгаа. Хөдөөгийн хүмүүсийн энэ дээр.../минут дуусав/

Б.Энх-Амгалан: Нэмэлт 1 минут, Баттөмөр гишүүн тодруулъя. Баттөмөр гишүүний микрофоныг өгье. Баттөмөр гишүүний микрофоныг өгье.

Б.Баттөмөр: Энэ усан хангамжийн асуудал бол үндэсний аюулгүй байдлын хэмжээнд авч үзэх ийм маш чухал асуудал. Дэлхий дээр болбол их хүнд, хүнд ийм статистикууд байдаг юм байна. Манайд болбол бас та бүгдийн хариулж байгаагаас харахад бол бас гайгүй байдаг юм болов уу гэсэн ийм дүн юм сонслоо. Тэгээд энд нэг асуулт байна. Энэ Монголын бүх ус энэ төвийн бүс нь бол Сэлэнгэ гэдэг мөрөнд нэгдээд тийшээ гараад Байгаль далай руу явчихдаг. Зүүн талынх нь болохоор Хэрлэн гол гээд Далайн нуурт очоод цутгачихдаг. Бид нар нэг Эгийн голын УЦС барина гээд л энэ Оростой тохиролцож чаддаггүй яваад л байгаа. Энэ чинь 30 гаруй цэг дээр УЦС барих тийм боломж байдаг юм гэсэн шүү дээ. Тэгэхээр энэ гарч байгаа усан дээрээ энэ цөөрөм байгуулах, тэгээд станцаа байгуулахаас гадна энэ ХАА-даа хэрэглэдэг, тэр байгалийн экологийн хамгийн их сайхан орчин бүрддэг ийм бодлого ер нь ямар байгаа вэ? Энийг би Байгаль орчин сайдаас асууя гэж.

Б.Энх-Амгалан: Асуултад Бат-Эрдэнэ сайд хариулъя, 4 номерын микрофоныг өгье.

Б.Бат-Эрдэнэ: Баттөмөр гишүүний асуултад хариулъя. Манай Монгол Улсын хувьд та бас ерөнхийд нь өөрөө бас хэлчихлээ. Энэ хилийн усны хэлэлцээртэй холбоо бүхий асуудлууд хөндөгддөг. Жишээлбэл Хөх морь төсөл яагаад өнөөдрийг хүртэл дорвитой явахгүй байгаа вэ гэдэг үндсэн суурь шалтгаан болбол хилийн усны хэлэлцээрээр энэ асуудал эцэслэгдэн шийдвэрлэгдэхгүй байгаатай холбоотой. Энэ болбол төсөв мөнгө гэхээс илүүтэй. Орхон гол ОХУ руу, Хэрлэн гол БНХАУ руу гараад гадагшаа урсацтай. Ер нь болбол нийт гадаргын ус маань өөрөө 98 хувь, түүний 60 хувь нь болбол гадагшаа урсацтай ийм тогтоцтой Монгол Улсын хувьд. БОАЖЯ-ны хувьд болбол бас өнгөрсөн 10 дугаар сард хилийн усны хэлэлцээр ОХУ-д болсон. Энэ дээр болбол Эгийн голын УЦС-тай холбоо бүхий асуудлыг хөндсөн. ОХУ-ын талаас болбол зөрүүлээд Угалз голтой холбоотой асуудлыг хөндсөн. БНХАУ-д Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн айлчлалаар бас миний бие цуг явсан, ОХУ-ын Ерөнхийлөгч болон холбогдох албан тушаалтнуудтай асуудлуудыг бол бид нар ярьсан, хөндсөн тухайн үед. Үүн дээр болбол мөн Эгийн голын УЦС-тай холбоотой асуудлуудыг болбол ярьсан. Эгийн голын УЦС бол хөдөлнө гэдэг ийм шийдэл дээр байгаа.

Цаашидаа болбол бид нар гадагшаа урсацтай голуудтай холбоо бүхий асуудлаас үүдэлтэйгээр цахилгаан УЦС-ын асуудлууд хөндөгдөх, одоо ч хөндөгдсөөр байгаа. Энийг болбол бид нар тодорхой хэмжээнд дипломат шугамаар ярихаас өөр аргагүй хэлбэр дээр байдаг. 2022 онд Хилийн усны хэлэлцээр Монгол Улсад болсон. Үүгээр бид нар Орхон голын асуудлыг бол хөндсөн. ОХУ-ын талаас болбол 23 онд хэлэлцье гэдэг ийм зүйлийг санал болгосон. 23 онд ОХУ-д болсон, 23 онд

болбол дахиад хэлэлцэхэд 24 онд больё гэдэг ийм саналыг болбол тавьсан. Энэ мэтчилнээр болбол энэ зүгээр энэ 2, 3 жилийн хугацаанд явж байгаа асуудал биш юм байна лээ. Энэ болбол маш олон удаа жилийн хугацаанд ийм байдалтай явж байгаа ийм асуудал. Тэгэхээр бид нар цаашидаа усны бодлогыг ялангуяа гадагшаа урсацтай байгаа голуудынхаа бодлого дээр бид нар яаж авах вэ, Монгол Улсад өнөөдөр ялангуяа өмнийн говь хэсгээр болбол маш их хэмжээний ус хэрэгтэй байна. 2030 он гэхэд өнөөдрийн бид нарын хэрэглээ болбол 3 дахин ихсэхээр ийм түвшинд байгаа.

Цаашидаа мэдээж таны хөнддөг хуримтлалын асуудлууд, байгалийн улсын хуримтлалын асуудлууд, түүнээсээ гадна цахилгаан станцтай холбоотой асуудлууд. Европын холбоо зүгээс болбол уржигдар бид нар бас ХБНГУ-аас Монгол Улсад суух Бүрэн эрхт Элчин сайдаар томилогдсон Элчин сайдтай бас уулзалтууд хийсэн. Өнгөрсөн зун болбол Европын холбооны бүх сайд нар оролцоод өглөөний цайг сэргээгдэх эрчим хүчний асуудлаар ХБНГУ-ын ЭСЯ-н дээр бас хийгдсэн. Энэ сэргээгдэх эрчим хүчин дээр болбол хамгийн гол яригдсан асуудал болбол УЦС-ын асуудлууд, сэргээгдэх эрчим хүчний асуудлууд мөн адил хөндөгдөж байгаа. Тэгэхээр бид нар энэ хилийн усны хэлэлцээртэй холбоотой асуудлуудаа нэг тийш нь нэгдсэн тохиролцоонд хүрч шийдвэрлэхгүйгээр нөгөө талдаа бас жоохон хэцүү байдалтай байгаа. Энэ болбол бодит үнэн гэдгийг бас хэлэхийг хүсэж байна.

Б.Энх-Амгалан: Бат-Эрдэнэ сайдад баярлалаа. Амартүвшин гишүүн асуултаа асууя. Амартүвшин гишүүний микрофоныг өгье.

Г.Амартүвшин: Баярлалаа. Усны нөөц, усны чанартай холбоотой маш чухал асуудлыг хэлэлцэж байна. Тэгээд би Даваасүрэн сайдын танилцуулгыг сонслоо л доо. Тэгээд гайхаж байна. Улаанбаатар хотын Хан-Уул дүүргийн орон сууцын хотхон хорооллын ундны ус

болон ус хангамжийн шугам сүлжээний материалын сорьцын шинжилгээ хийлгэсэн гэж байна л даа Шинжлэх ухаан академийн академиар. Тэгээд энэ лаборатори нь шинжилгээ хийгээд Яармагийн эх үүсвэрийн усны ундны усны стандартын шаардлагыг хангаж байна гэсэн дүгнэлт гаргасан гаргасан байх юм. Энэ яагаад доромжлоод байгаа юм уу? Яаж тэр зэвтэй ус чинь ундны усны стандартыг хангаад байгаа юм бэ? Та нар энэ тэнд амьдарч байгаа иргэдийн тэр фэйсбүүк пост энэ тэрийг ер нь харсан уу. Энэ хар даа ийм чанартай ус байгаа байхгүй юу. Энэ камер дээр гарах нь уу? Энэ бол зүгээр шар өнгөтэй ус биш, өтгөн цай, кока кола шиг өнгөтэй ийм зэвтэй ус гарч байгаа байхгүй юу. Тэгээд энэ асуудлыг хэн ч шийддэггүй 2, 3 жил болж байна. Энэ бол нэгхэн хотхоны асуудал биш байхгүй юу. Энэ Нью Гарден, Шинэ өргөө, Ханбогд, Хангарди Сити 2, Гарден Вилла, Богд Вилла, Арцат Виллэж, Хүннү вилла, Бэлмонте гээд маш олон хотхонуудын, хотхонуудад амьдарч байгаа иргэдийн асуудал болсон. Иргэд нь хаашаа хандахаа мэдэхгүй. Байгаль орчны яаманд хандахаар бидэнд хамаагүй гэнэ. БХБЯ-нд хандахаар бас бид нар хариуцахгүй гэнэ. УСУГ-ынхан болохоор манай шугам сүлжээ бас стандарт хангаж байгаа л гээд байдаг.

Хэрвээ энэ барилгуудыг энэ олон хотхонуудыг барьсан хувийн хэвшлийн компаниуд стандарт хангахгүй материалаар труба шугам сүлжээгээ тавьсан юм бэ гэвэл энийгээ нэрлээч? Хэрвээ тийм биш байвал энэ бол үндсэн гол шугамын асуудал байна шүү дээ. Энэ асуудлыг яаж шийдэх юм, хэзээ шийдэх юм бэ? Энэ чинь иргэдийн эрүүл мэнд, эд хөрөнгөд ноцтой халдсан үйлдэл болоод байгаа байхгүй юу. Удаа дараа би иргэдтэй уулзахад энэ зөвхөн энийг л ярьж байна. Яармагийн хотхонуудын усны стандарт, усны чанар. Энэ усан дээр нь ямар ч усны шүүлтүүр тавиад нэмэргүй болдог. Усны шүүлтүүр тавиад л бараг 7 хоногийн дараа л тэр шүүлтүүрээ дахин солихоос өөр аргагүй

болдог. Энэ асуудлыг яаж, хэзээ шийдэх юм бэ? Хариултаа авъя.

Б.Энх-Амгалан: Асуултад БХБ-ын сайд Даваасүрэн сайд хариулъя. Дээр нь нэмээд Ус сувгийнхан хариулах уу? Тийм Төрхүү дараа нь хариулна шүү. Эхлээд Даваасүрэн сайд хариулъя.

Ц.Даваасүрэн: Сая энэ шалгалтын дүнгээс би харлаа. Зүгээр шалгалтын дүнгээр харж байхад болбол нөгөө хувийн хэвилийнхний хийсэн барилгууд дээр л байгаа юм байна гэж би ойлголоо шүү дээ тийм ээ. Тэр хоолойнууд нь нөгөө стандартын шаардлага хангахгүй ган хоолойгоор хийсэн байна гэж. Дийлэнх барилга нь нөгөө хувийн хэвилийн хөрөнгө оруулалтаар хийгдэж байгаа, тэр чинь нөгөө төв шугамдаа биш юм билээ. Дүүрэг дүүргээрээ гэж би ингэж ойлгосон. Ус сувгийнхан тэрэнд нь хариулчихна биз.

Б.Энх-Амгалан: Төрхүү дарга хариулъя, 2 номерын микрофон дээр хариулт өгье. Ер нь бол Төрхүү дарга тэгээд тэр 7 номерын микрофон дээр суучхаач нэг нь. 2 номерын микрофон.

Ц.Төрхүү: Амартүвшин гишүүний бас хариулъя гэж бодож байна. Ер нь энэ Яармагийн зэвтэй ус болбол төвлөрсөн шугам болон ус сувгийн хариуцдаг шугам дээр бол байдаггүй юм. Ус сувгийн хариуцсан шугам болбол Яармагийн гүүр гэж бид бүгдийн ярьж занхисан яг тэр хүрээд л дуусаж байгаа. Тэрнээс хойд талаараа Пумагийн гэдэг Пума гэдэг констракин хийсэн 14 онд хийсэн шугам байна. Урд талаараа РАН гэсэн компани хийсэн 2 шугам байдаг юм. Тэр 2 шугамаар цаашаа Яармагийн хэрэглэгч нар болбол дамжуулж байгаа тийм шугам байж байгаа. Тэр 2-ын шугам маань Пума компани маань 2014 онд хос шугам хийхээр авсан юм байна лээ зөвшөөрлөө. Тэр нь болбол одоо болбол хос шугамаа хийгээгүй, ганц дан шугамаар болбол явуулж байгаа юм байна лээ. Ингээд энэ дан шугамыг нь бид

бүхэн ерөнхий менежерээс энэ 5 сард үүрэг аваад манай байгууллага үүрэг аваад дурандаж үзсэн. Мөн холбогдох байгууллагуудтай бүгдтэй нь бид бүхэн уулзаж үзсэн. Ингээд яахаар юу вэ гэхээр тэр шугамд дуран тавиад үзэхээр битүү зөв байсан. Мөн энийг манай байгууллагынхан энэ үерийн дараа 8 сар, 9 сар, 10 сар хүртэл угаасан энэ 2 шугамыг. Энэ 2 хувийн компанийг бас мөн адил ерөнхий менежерээс цагдаад шилжүүлсэн юм байна лээ. Цагдаагийн байгууллагад шилжүүлчихсэн байгаад байгаа юм байна лээ. Тэнд шалгагдаж байгаа юм байна лээ энэ 2 байгууллага нь өөрсдөө. Ийм л юм байгаад байгаа юм байна лээ.

Мөн энэ ААН байгууллагууд төвлөрсөн шугамаар нийтдээ тэнд чинь хэдэн ААН байгууллага байгаад билээ, би эндээс нэг тоо хараад танд бүүр яагаад хэлээд өгье. Яармагийн эх үүсвэрээс нийт 43 хэрэглэгч гэрээтэй байдаг. 21 орон сууцын хороолол, хотхон бол 251 байр, 279 хаус бас байдаг, ийм байдаг. Ингэхээр сая энэ шугамуудаас холбогдоод цаашаа яг Яармагийн эх үүсвэрээс яг шууд төвлөрсөн шугамаас эх үүсвэрээс авсан хорооллууд болбол ерөөсөө ямарваа нэгэн зэвийн асуудал ярихгүй байгаад байгаа. Саяын таны нэрлэдэг тэр хорооллууд бүгд бас зэвийн талаар ярьж байгаа. Эд нар болбол бүгд Пумагаас авсан байдаг юм байна лээ. Пумагаас авсан. Тэгээд энэ Пумагийнх нь бас шугамынх нь асуудлыг нь энэ жил бид нар бас төсөв дээр орж солиулахаар бас саналаа өгүүлсэн байж байгаа. Саналаа өгүүлсэн байж байгаа. Энэ хотын төсөв дээр одоо яригдах байх. Энэ маань яригдаж нэг талдаа гарах болов уу гэсэн бас бодол байгаад байна. Өөр тодруулгад нь би хариулъя.

Б.Энх-Амгалан: Амартүвшин гишүүн 1 минут тодруулъя. Амартүвшин гишүүний микрофоныг өгье.

Г.Амартүвшин: Ер нь бол өмнө нь авсан хариултаа л авч л байна л даа, бид нарт хамаагүй гээд. Энэ хувийн

хэвшил барьсан, тэд нар бол стандарт хангахгүй материалаар шугам сүлжээгээ барьсан байна лээ. Гэхдээ тэр Пума компани чинь зөвшөөрөл аваад тэр шугамаа тавиад тэгээд бодвол Улсын комисс юм уу, яам нь хүлээж авсан байлгүй дээ тийм биз дээ? Тэгэхээр хэрвээ тийм бол яагаад та нар стандартыг мөрдүүлдэггүй юм бэ? Одоо үндсэндээ энэ улсын төсөвт энэ мөнгө нь суугаагүй, одоо Нийслэл сүүлийн найдвар л болж байна л даа. Нийслэлийн төсөвт хэдэн тэрбумаар нь төсөв суулгаад энэ хотхонуудын бүх цэвэр усны шугамыг нь 24 онд шинэчлэх ийм л нөхцөл байдалтай болж байна шүү дээ. Ирээдүйд ийм асуудал гарахгүй гэсэн баталгаа та нар өгөөч.

Б.Энх-Амгалан: Энийг БХБ-ын сайд хариулъя. Энэ маш тодорхой асууж байна шүү. Яах гэж улсын комисс авсан юм бэ, тэгээд яагаад дахиж шинээр улсын төсвөөр хийх гээд байгаа юм бэ, татвар төлөгчдийн мөнгөөр хийх гээд байгаа юм бэ гэж асууж байна шүү. Хариулъя. Даваасүрэн гишүүн, Даваасүрэн сайдын микрофоныг өгье.

Ц.Даваасүрэн: Энэ би зүгээр энэ БХБ-ын сайдаар ажиллаад харж байхад бол нэг ийм юм харагдаад байгаа юм. Сая нийслэлийн энэ нөгөө улсын комисст ажилладаг улсуудыг чинь АТГ ингээд асуудал үүсгэлээ шүү дээ. Тэгээд энэ чинь дийлэнх барилгыг эд нар авч байгаа. Тэгээд уг нь бол яг энэ хүрээндээ бүх тэр шугам сүлжээ, тэр хотхоны жишээлбэл сургууль, цэцэрлэгийг хийж үү, үгүй юү, тэр анх архитектурын даалгавар авахдаа ямар даалгавар авсан байна гэж ингээж л ашиглалтад хүлээж авах ёстой юм байна лээ. Тэгэхгүй байгаад наадах чинь асуудал байгаад байгаа байхгүй юү. Наадах чинь зөв. Яагаад ингээж стандартын шаардлага хангахгүй, тэгэхдээ хувийнх, хувийнх нь хувийнх, тэгэхдээ тэрийг чинь бас нэг комисс хүлээж авч байгаа шүү дээ. Тэгэхдээ танайх бол энэ би, ер нь бол манай барилгын салбарт нэг том дутагдал хаа сайгүй байгаа юм. Барилга гэдэг бол

өөрөө хүн амьдрах, аюулгүй.../минут дуусав/

Б.Энх-Амгалан: Тодруулга нэмээд 1 минут Амартүвшин гишүүнд өгье, сайдад өгье, тийм.

Ц.Даваасүрэн: Барилга болбол хүний аюулгүй аж төрж амьдрах орчин гэдгийг л бодох хэрэгтэй байна. Барилга бол бизнес хийдэг салбар бол гэж ойлгоод илүү тэр нь давамгайлаад, тэгээд л ингээд л нэг баахан байшин бариад зараад, зараад л тэгээд л явчхаж байгаа байхгүй юү. Тэгээд энэнээсээ л салах хэрэгтэй. Тэр улсын комиссуудын энэ тэр. Тэгээд энийг салгах л гэж АТГ тэр нийслэлийн холбогдох улсуудыг шалгаж байгаа байх гэж би бодож байна. Ер нь болбол энэ барилгын асуудал дээр хүний аюулгүй амьдрах орчин шүү гэдэг талаас нь хуулиар чангатгах хэрэгтэй. Эрүүгийн том ялууд өгдөг болох, гадаадад тийм шүү дээ. Ерөөсөө ингээд л ямар нэг асуудал үүсгэсэн байх юм бол эрүүгийн ялтай, маш өндөр хэмжээний торгуультай байдаг. Манайд хуульд тийм юм байхгүй байгаа байхгүй юү. Тэрийг л бид нар өөрчлөх цаг нь болсон.

Б.Энх-Амгалан: Бат-Амгалан гишүүн асуултаа асууя.

Э.Бат-Амгалан: Баярлалаа. Энэ өнөөдөр бас чухал сонсгол, мэдээлэл орж байна. Ер нь зүгээр энэ ус бол зөвхөн Улаанбаатарын асуудал, Монгол Улсын асуудал биш энэ дэлхий нийтийн асуудал болчхоод байгаа ийм томоохон асуудал. Тийм учраас яах вэ зүгээр энэ Бат-Эрдэнэ сайдын түрүүний танилцуулга мэдээлэл дээрээс ганц 2 асуулт би асууя. Улаанбаатар хотын хувьд энэ ундны усны шинжилгээгээр бас нэг тодорхой хувь нь шаардлага хангахгүй байна гэсэн ийм танилцуулга хийчих шиг боллоо. Энэ ер нь яг хэдэн хувь нь шаардлага хангахгүй, хаагуур, хаагуур гэсэн ийм хэсэгчилсэн ийм юмнууд байгаа юү 1 дүгээрт? 2 дугаарт ер нь энэ шинжилгээ чинь ер нь яг хэзээний шинжилгээ яригдаад байна вэ энэ танилцуулга дээр,

энэ тэгээд яг хэдэн оны шинжилгээгээр ингээж гарч байгаа юм бэ? Дараагийнх нь асуудал болохоор энэ гүний худгийн асуудал яриад байна уу энэ шинжилгээгээр эсвэл энэ төвлөрсөн шугам сүлжээний асуудлуудыг яриад байна уу гэдэг ийм нэг тоймтой хэдэн асуудлууд байна.

Мөн дээрээс нь УСУГ-ын дарга сууж байх шиг байна лээ. Нэмж бас асуумаар байгаа юм. БЗД гэхэд өнөөдөр 500 мянган иргэнтэй болчихсон, 110 мянга гаруй өрхтэй болчихсон. Тэр 110 мянга гаруй өрхийн тал хувь нь буюу бараг 60 орчим мянга нь гэр хороололд амьдарч байгаа. Гүний худгийн асуудал маш их ярьдаг. Ерөөсөө очихоор Улсын Их Хурлын гишүүдтэй ганцхан л юм ярьж байгаа шүү дээ. Гэрэл цахилгаан, гүний худаг. Тэгээд энэ гүний худгийн яг журам гэж юм байна уу, хэдэн онд батлагдсан журам байна вэ? Тэгээд нэг дүүрэг орон нутагтай, энэ нийслэлтэйгээ яриад энэ иргэдийнхээ нөгөө хүсэн хүлээж байгаа худгуудын асуудлыг зохицуулаад ингээд явахаар эргээгээд 500 айл тутамд ч билүү нэг ийм журам байгаад байгаа юм шиг байгаа юм. Энэ дээр өөрчлөлт хийх арга та бүхэнд байна уу, санаачилж оруулж ирж байгаа юмнууд байна уу? Энэ чинь манай Баянзүрх жишээ нь нэлээн гэр хороолол нь алслагдмал, уулаар бас тархан байршсан амьдардаг ийм иргэд ихтэй. Тэгээд ийм байдалтай байхад ялангуяа өвлийн цагт энэ худгуудыг бас 1км, 2км алхаж усаа авдаг ийм асуудал байна.

Дараагийн нэг асуудал, би бол сайн мэдэхгүй байна. Ямар ч байсан энэ нийслэл Улаанбаатар хот дээр ер нь цаашидаа танай энэ яамнууд дээр, Ус сувгийн удирдах газрууд дээр иргэд нэг юм хүсээд байгаа шүү дээ. Юу вэ гэвэл ерөөсөө тэр ухаалаг смарт худаг Улаанбаатар хотын хэмжээнд, тэр дундаа БЗД-ийн хэмжээнд энэ ухаалаг смарт худгийн төхөөрөмж тавих ийм үйл ажиллагаа ер нь энэ та бүхний танай байгууллагуудаас явагдаж байгаа

юмнууд байгаа юу, саналууд байна уу? Тэгэхгүй бол энэ чинь иргэд ерөөсөө орой худгаас усаа авч бас чадахгүй байгаа нэг иймэрхүү л асуудал. Өнөөдөр яах вэ зүгээр мэдээж энэ глобалний том юмнууд ярилгүй яах вэ. Гэхдээ яг амьдрал дээр бидэнд тохиолдож байгаа, иргэдэд тохиолдож байгаа энэ асуудлуудыг жоохон түлхүү яримаар байна гэж ингээж бодож байна.

Б.Энх-Амгалан: Эхлээд БОАЖ-ын сайд Бат-Эрдэнэ сайд хариулъя 4 номерын микрофон. Дараа нь Ус суваг Төрхүү дарга 7 номерын микрофон дээр суучхаарай.

Б.Бат-Эрдэнэ: Бат-Амгалан гишүүний асуултад хариулъя. Түрүүн усны ундны усны чанар өнөөгийн байдалтай холбоотой асуудлыг слайдаар үзүүлсэн. Энэ дээр болбол 21 аймаг, Улаанбаатар хот хамрагдсан байгаа. Нийтдээ уст цэгүүдийг ангилж харуулсан. Тухайлбал 151 уст цэг буюу нийт уст цэгийн 4 хувь унданд хэрэглэх боломжгүй буюу шууд хаах шаардлагатай гэсэн уст цэг. Нэмэлт тоног төхөөрөмж нэмэлт төхөөрөмж суурилуулах шаардлагатай 606 уст цэг, энэ болбол нийт ус цэгийн 17 хувь, нэмэлт төхөөрөмж суурилуулж халдваргүйжүүлэлт хийх шаардлагатай болсон 296 ус цэг энэ болбол нийт уст цэгийн 8 хувь, ариутгал халдваргүйжүүлэлт хийх буюу хэт ягаан туяа хлоржуулах аргаар ариутгал халдваргүйжүүлэлт хийж дахин шинжилгээнд хамруулсан тохиолдолд унданд хэрэглэх шаардлагатай 313 уст цэг гээд байгаа юм энэ болбол нийт ус цэгийн 9 хувь, унданд шууд хэрэглэх боломжтой 2216 уст цэг гээд 62 хувь гээд.

Улаанбаатар хотын хувьд болбол бид нар нийт авсан сорьц маань 2280 сорьц авснаас шаардлага хангасан хувь нь бол 78,2 хувь, шаардлага хангаагүй хувь нь 21,8 хувь, энэ болбол 2019-өөс 2022 оны хугацаанд авсан ийм тоон судалгаанууд байгаа. Улаанбаатар

хотын хувьд бол 2280-ыг бид нар 9 дүүргээр хувааж авч үзэж байгаа. 9 дүүргээр авч үзэхэд бол БНД-ээс жишээлбэл 49, БХД-ээс 12, БЗД-ээс 276, БГД-ээс 289, ЧД-ээс 293, СБД-ээс 225, СХД-ээс 478, Хан-Уул дүүргээс 478, Налайх дүүргээс 180 гээд, ингээд нийтдээ 2280 сорьц авсан. Үүнээс унданд хэрэглэх боломжтой буюу саяын дүүргүүдээр дахиад хуваагдаад үзэхэд 1772 сорьц нь болбол унданд хэрэглэх боломжтой буюу тэнцсэн шаардлага хангасан ийм дүгнэлтүүд байгаа юм. Өөр юу асуулаа. Тэгээд болсон тийм ээ. Баярлалаа.

Б.Энх-Амгалан: Наад 2280 чинь гүний худгийн асуудал байна уу, төвлөрсөн худгийн асуудал байна уу гэдгийг Төрхүү дарга хариулчихъя. Төрхүү даргын микрофоныг өгье 7 номер. Маш тодорхой асуултууд асуусан, хариулаарай.

Ц.Төрхүү: Энэ зүгээр гүний худгийн л байх, төвлөрсөн шугам дээр бол байхгүй. Тийм гүний худаг. Эх үүсвэр болбол байхгүй. Эх үүсвэрийнх бол бүгд болбол өдөр тутам болбол хамгаалалттай явж байгаа, өдөр тутам шинжилгээтэй явж байгаа болохоор. Бат-Амгалан гишүүний бас асуултад хариулъя. Эхний асуулт болбол энэ БЗД-ийн гүний худгуудын журмыг шинэчилж, энэ гүний худгууд мэдээжийн хэрэг БЗД-т болбол гэр хороолол асар их байдаг болохоор иргэд маань ногоо цагаа тарьдаг иргэд маань бүгд л гүний худгийн асуудлыг ярьдаг. Энэ гүний худгийн асуудлыг бол бас манай байгууллага хариуцдаггүй юм. Манай байгууллага болбол зөвхөн төвлөрсөн шугам сүлжээнийхээ асуудлыг хариуцан явдаг. Энэ гүний худгийн асуудлыг бол НБОГ гэж байдаг, тэр газраас болбол хариуцдаг. Энэ газраас бас дүрэм журамдаа бас өөрчлөлт оруулаад явах бол бололцоотой байх юм уу гэдгийг нь бас би хариулж чадахгүй байна ний нуугүй хэлэхэд.

Дараагийнх нь тэр худгийн гэр хороололд ус түгээдэг худгийн радиус нь 500 метрт байна, тэгээд 500 метрийг болбол багасгаж болох уу гэдэг асуулт гэж би ойлголоо. Ер нь энэ 500 метр тутамдаа л бид бүхэн нэг худаг барина гэж энэ юу стандарт нь болбол тийм юм, журам нь тэгээд гарчихсан журам байдаг. Энэ журам болбол нийслэлээс бол батлагдчихсан тийм журам байж байдаг. Бид бүхэн бол энэ журмыг бас зөрчих үндэслэлгүй байдаг. Мөн энэ журмыг бас биелүүлэхийг хүсдэг. Яагаад гэхээр 500 метрээс дотогш болгох тусам л нөгөө айл өрх болгонд гэрийнхээ үүдэн дээр худаг тавиулахыг боддог, боддог. Тэгээд энэ маань худаг ойртох тусам нөгөө нэг манай байгууллага чинь усыг 2 төгрөгөөр зардаг, аваачиж өгч байгаа ус маань 23 төгрөгөөр очдог. Тэгэхээр манай байгууллагад бол асар том алдагдал ингэж хүлээлгэж явдаг ийм зүйл байгаа юм. Тийм байгаа болохоор 500 метрийг аль болох бид нар тэлэх л тал руугаа хандана уу гэхээс биш дотогш бага болгох гэхээр бас энэ нэг байгууллагыг бас ингээд нэг алдагдлыг нь улам илүү болох бололцоо нь болбол бүрдэх ийм харагдаад байгаа шүү гэдгийг хэлье.

Мөн Улаанбаатар хотод жилдээ СХД, БЗД дээр нийтдээ 23 худаг ордог, жилд л 23 худаг ордог шинээр. Энэ 23 худаг ороод, ороод одоо бас ингээд нөгөө нэг суурьшил маань тэлчихсэн байгаа болохоор бид бүхэн болбол хүргэх чадвар болбол маш бага байж байдаг. Үүн дээр үндэслээд бид бүхэн Монголын Мянганы сорилын сантай хамтарч ухаалаг худгуудыг бий болгож байгаа юм, 24 цагийн үйл ажиллагаатай ухаалаг худгууд. 2024 онд БЗД-т 25 ширхэг ухаалаг худагтай болох юм. Энэ жил болбол бид бүхэн төсөв хөрөнгийг нь болбол тавиулаад энийг болбол шийдүүлчихсэн байж байгаа. Нийтдээ Улаанбаатар хотод 9 дүүрэгт 180 ухаалаг худгийг болбол бид бүхэн болбол бий болгож явж байгаа. Үүний ихэнх нь болбол БЗД-т 25 нь бол байж байгаа, энд.

Б.Энх-Амгалан: Баярлалаа. Баделхан гишүүн асуултаа асууя.

Х.Баделхан: Баярлалаа. Би бас Байгаль орчны сайдаас асууя. Сая мэдээлэл дээрээ гарлаа л даа. Зарим аймгуудын нэр дурдаад, тэгээд Улаанбаатар хотод тэр ашиглаж байгаа ундны усны нөгөө сорчилж шинжилгээ авахад бараг 80 хувь нь, 90 хувь нь стандарт стандартын шаардлага хангахгүй байна гэж. Энэ бол 19-өөс 22 он хүртэл ийм судалгаа явуулсан байна. Энэ судалгааны дүнгээр ямар ажил зохион байгуулсан юм бэ? Аймгууд дээрээ яг энэний мөрөөр ямар ажил хийсэн юм бэ, тэр усаа л уугаад байгаа юм уу? Тэр 80 хувь, 90 хувь нь стандартын шаардлага хангахгүй байна гэдэг бол маш өндөр тоо байна шүү дээ. Энэ бол аюултай тоо. Тэгээд тэр усаа уугаад л иргэд. Нэг юу нь нэг ёсондоо өөрсдийн нөгөө худгаасаа аймгийн төвийн иргэд ус ууж байна гэсэн үг шүү дээ. Тэрнээсээ шинжилгээ аваад, шаардлага хангахгүй байгаа юм байна. Тэр иргэд одоог хүртэл тэр усаа л уугаад байж байгаа шүү дээ. Энэ дээр ямар нэг арга хэмжээ авсан юм уу ер нь, цаашидаа энэ чигээрээ байх уу? Тийм ямар ажил зохион байгуулж байгаа юм бэ? Ер нь ямар үр дүнд хүрсэн бэ гэсэн 1 дүгээр асуулт байна.

2 дахь нь болбол энэ Улаанбаатар хотод угаалгын газар бол маш их байгаа, эд нар маш их хэмжээний ус зарцуулж байгаа. Энэ угаалгын газрууд хэр хэмжээний ус зарцуулдаг юм байна вэ? Эд нар дандаа нөгөө гүний худгийн гүний ус ашиглаж байгаа юу эсвэл нөгөө саарал ус эргээд ашиглаж байгаа тийм газар байгаа юу? Эсвэл нөгөө ашигласан усаа дахин ашиглаж байгаа тийм угаалгын газрууд байгаа юу? Ер нь цаашидаа энийг яахаар байгаа юм бэ, ямар төсөл хөтөлбөр, ер нь цаашидаа ямар бодлого хэрэгжиж байгаа юм бэ гэсэн 2 асуулт байна. Баярлалаа.

Б.Энх-Амгалан: Хэн хариулах вэ? БОАЖ-ын сайд Бат-Эрдэнэ сайд хариулья 4 номерын микрофон.

Б.Бат-Эрдэнэ: Баделхан гишүүний асуултад хариулья. Баян-Өлгий аймаг 55 сорьц авснаас 11 нь, 11 хувь нь шаардлага хангасан, 89 хувь нь шаардлага хангаагүй гэдэг дээр бас тодруулж асууж байх шиг байна. Сая бас хариулсан. Ер нь болбол яах вэ энэ уст цэгээс дээж авч байгаа процесс маань болбол гүний худаг, төвлөрсөн шугам сүлжээнээс авч байгаа. Төвлөрсөн шугам сүлжээнээс авч байгаа дээр бол бохирдол илрэхгүй байгаа. Гүний худгаас авч байгаа дээр бол илэрч байгаа. Гүний худгаас авч байгаа дээр илэрч байгаа хэд хэдэн нөхцөл байдлууд байна. Бохирдолтой холбоо бүхий. Тухайлбал би түрүүн хэлсэн. Улаанбаатар хотын ойр орчимд гээд ингээд тооцоход Сэлбэ голын эх дээр очоод СБД-ийн Засаг дарга баахан газар олгочихсон. Хандгайтын гол тэжээл болж байдаг. Өнөөдөр дээр нь байшин барьчихсан. Тэндээс жишээлбэл гэдэсний савханцар илэрч байх жишээтэй байна. Газар олголт тусгай хамгаалалттай газар нутгууд дээрхийг болбол БОАЖЯ өөрсдийнхөө бүрэн эрхийн хүрээнд шууд цуцлах үйл ажиллагааг хийж байгаа. Өнгөрсөн хугацаанд бол бид нар нийтдээ ойн болон усан сан мөн тодорхой хуулийн зөрчилтэй мянга орчим га талбайг болбол цуцалсан. Энэ дотор бол үргэлжлүүлээд ялангуяа сая 8 сарын, 7 сарын үерийн дараагаар Монгол Улсын ЗГ дээр усны сав газар бүхий мөн үерийн газрууд дээр болбол олгосон газар олголтыг шууд цуцлах ийм чиг үүргийг бол өгсөн.

Ер нь болбол цаашидаа бид нар энэ газар олголтууд энэ бохирдлыг үүсгэж байгаа гүний худгийн дээр байрлаж байгаа эсвэл усны тэжээлийн эх дээр байгаа газар олголтуудыг бол бид нар бүрэн цуцлах ийм төлөвлөгөөтэй ажиллаж байгаа. Энэ дээр дүүрэг, аймаг, сумдын Засаг дарга нар маань болбол үгэнд ордоггүй ийм асуудлууд бий.

Түрүүн бас манай Төрхүү дарга хэллээ. Нийслэлийн БОАЖГ-ын асуудал хариуцдаг гээд. Ер нь энэ байгаль орчны төрийн захиргааны төв байгууллага гэдэг бүрэн эрхийг бүрэн эрхээр нь өгмөөр байгаа юм. Өнөөдөр бид нар аймаг дээр очоод ямар ч эрх байхгүй. Нийслэл дээр очоод ямар ч эрх байхгүй. Газар олголтыг цуцлах боломж байхгүй. Нөгөө усан парк буюу авлигал хороолол гэж ард түмний дунд яригддаг хороололтой холбоотой асуудал ч гэсэн мөн үүнтэй л холбоотой асуудал. Тэгэхээр бид нар энэ дээр цаашдаа тодорхой арга хэмжээнүүдийг болбол зайлиггүй авах шаардлагатай гэж харж байгаа.

Мэдээж нөгөө ариутгалын асуудлууд болбол хийгдэж байгаа. Ариутгалын асуудлуудыг бид нар хийгдэнэ. Шүүлтүүртэй холбоо бүхий асуудлууд болбол зайлиггүй хөндөгдөх ёстой. Одоо бид нар түрүүний танилцуулсан тэр нэмэлт төхөөрөмж суурилуулж халдваргүйжүүлэлт хийх шаардлагатай 296 уст цэг гээд 8 хувь нь байж байх жишээтэй. Ариутгал халдваргүйжүүлэлт хийх шаардлагатай гээд. Бид нар өнөөдрийн түвшинд болбол 1 дүгээрт тухайн эх дээр байгаа газар олголтууд, хууль бус газар олголтуудтай холбоо бүхий асуудлуудыг хөндөж байгаа. 2 дугаарт болбол Ойн тухай хууль, Усны тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах хэлбэрээр тухайн байгаль орчны нөлөөллийн асуудлууд хүний эрүүл мэндийн нөлөөллийн асуудалтай холбоотой газар олголтыг шууд цуцлах эрхийг байгаль орчны төрийн захиргааны төв байгууллагад олгох ийм хууль, эрх зүйн зохицуулалтыг бол хийх. 3 дугаарт болбол саяын тэр ариутгалаас авхуулаад тодорхой хэмжээний ажлуудыг болбол БОАЖЯ-наас хийгээд явж байгаа юм.

Тэр угаалгын газар гэдэг нь бодвол автомашин угаалгын газрыг хэлсэн болов уу гэж ойлголоо. Өдөрт болбол 2 сая литр усыг хэрэглэдэг. Саарал ус ашиглаж байгаа авто угаалгын газрууд

бий. 2015 оны саарал ус ерөнхий стандарт гэж батлагдсан. Энэ саарал ус ерөнхий стандартаар болбол өнөөдрийг хүртэл стандартыг хэрэгжүүлэхгүй байгаа. Энэ хэрэгжүүлэхгүй байгаа учир шалтгааныг болбол саарал ус ашиглахын тулд хэрэглэгдэх тоног төхөөрөмж 50 саяас сая болон түүнээс дээш хэмжээний хөрөнгө оруулалт шаардлагатай гэдэг ийм зүйлийг ярьж байгаа. БОАЖЯ-наас болбол шийдлийг шаардлагатай болбол та нар цэвэр усаар машин угаасан тохиолдолд өндөр төлбөр төл, үгүй болбол.../минут дуусав/

Б.Энх-Амгалан: Болсон уу? Би нэмээд нэг асуулт асууя. Энэ өнөөдрийн хэлэлцэж байгаа энэ асуудал болбол хүрээлэн байгаа орчны аюулгүй байдал, усны аюулгүй байдалтай холбоотой маш чухал асуудал хэлэлцэж байгаа юм. Тэгээд Монгол Улс нийт усны нөөц 564,8км куб усны нөөцтэй. Тэгээд жилд дунджаар 606 сая м3 ус ашиглаж байна. Жил болгон усны хэрэглээ нэмэгдэж байна, 9 сая м3-ээр усны хэрэглээ нэмэгдэж байна. Тэгээд тэр ус ашиглалтынхаа 90 орчим хувийг газрын доорх усаараа хангаж байгаа юм. Уул уурхай дээрээ ч бай, газар тариалан дээрээ ч бай, ундны усандаа ч бай бүх зүйлдээ. Тэгсэн хэр нь ингээд гарсан үзүүлэлтийг сая Байгаль орчны яамнаас өгч байгаа энэ үзүүлэлтүүдийг ингээд хараад үзэхээр нэг аймаар тоо гараад байна л даа. Усны тооллогоор нийт 2914 гадаргын гадаргын ус татарч ширгэсэн байна, 48 гол горхи, 324 булаг шанд, 155 нуур тойром, 2387 он газрын ус хатаж ширгэжээ гэж. Ингээд ус маань ширгээд багасаад, гол маань ширгээд, булаг маань ширгээд, шанд маань ширгээд байдаг. Бидний усны хэрэглээ нэмэгдээд байдаг эсрэгээрээ. Тэгэхээр энэ усны хэрэглээгээ яах вэ 1 дүгээрт.

2 дугаарт энэ манай Монгол чинь болбол нэлээн олон гол нь гадагшаа урсдаг бөгөөд энэ чинь эх үүсвэр нь манайд байгаа юм байна лээ шүү дээ. Ангар мөрөн, Байгаль далай, Енисэй

мөрөн, Амур мөрөн, Далайн нуур бүгдийнх нь эх манайд байгаа юм. Тийм учраас энэ хилийн усны хэлэлцээр дээрээ эхийг нь хамгаалах асуудлуудыг хөрш оронтойгоо ярьж байна уу та нар минь. Бид нар Хабаровсктой болбол энэ Хабаровскийн ШУА-ийнхантай болбол энэ ундны усны буюу усны эх үүсвэрийг хамгаалах асуудлаар ярьж л байсан. Та хэд маань нэг ганцхан УЦС-ын асуудал биш энэ усны асуудал, тэр ойн сангийн асуудал, хил дамнасан түймрийн асуудал, хилийн бүсээр дамжиж орж ирж байгаа тэр улаан өтний асуудлаа ярихгүй болбол наад Минжийн хангай чинь дууслаа шүү дээ. Эх нь байхгүй бол адаг нь байхгүй гэдэг зарчмаар та бүхэн маань энэ хөрш орнуудтайгаа ярьж байна уу үгүй юү? Мөн энэ бид нар сая цөлжилтийн асуудлаар ОУБ-тайгаа нийлээд ингээд хурал хийхэд би баруун бүсийг удирдаж явсан. Нийт бэлчээрийн чинь 70 хувь цөлжих гэж байна шүү дээ. Тэгэхээр бид нар энэ дээрээ цаашид төрийн бодлогын хувьд энэ усны нөөцийг бүрдүүлэх, усан сан бий болгох ийм асуудал дээр, ойн сангаа арвижуулах энэ асуудал дээр яам ямар бодлого барьж байна вэ нэг дэх асуулт нь.

2 дахь нь энэ малын гаралтай түүхий эд боловсруулах 61 үйлдвэр Улаанбаатарт байна. Мах, сүү, талх, нарийн боов, архи пивоны 137 үйлдвэр байна. Авто угаалга, эмнэлгийн үйлчилгээ эрхэлдэг 275 ААН байна. Ариутгах татуургын төвлөрсөн сүлжээнээс алслагдсан 1500 гаруй бохирдуулагч эх үүсвэр байна. Гэр хорооллын бүсэд хийгдэж буй 10 мянга гаруй жорлон байна. Ингээд энэ дээрээ аваад үзэхээр зэрэг бид нарт яригдаж байгаа зүйл нь болбол өдөрт, өдөрт шүү 150-аас 160 мянган м3 ус бохир ус, маш бохирдолтой ус Туул гол руу цутгаж байна гэсэн мэдээлэл байж байна. Тэгээд нөгөө бохирдуулагч нь төлдөг гэдэг зарчим явахгүй юм уу цаашидаа? Тэр бохирдуулаад байгаа зүйлүүдийг болбол бид нар чинь энэ чинь оршин байхуйн, амьдрахуйн оршин байхын гол эх үүсвэр болсон энэ ундныхаа усны эх үүсвэрийг

хамгаалах энэ асуудал дээр анхаарахгүй юм уу? Уул уурхай дээрээ бид нар ингээд гүний усаа хэрэглээд цаашиа яваад байх юм уу гэдэг асуудал байгаа юм. Энэ дээр нэг хариулт өгөөч. Тэгээд энэ ундны усны эх үүсвэр лүүгээ тэр хамгаалалтынхаа бүс рүү, тэр усныхаа хамгаалалтын эх үүсвэр лүү ингээд шахаад буучихсан, зөвшөөрөл өгчихсөн тэр ААН-үүдээ яах юм бэ? Энэ хамгаалалтын бүс дотор чинь хашаа татаж байгаа руу буучихсан юмнууд зөндөө харагдаж байна шүү дээ. Ийм юм одоо яг хэд байна вэ Байгаль орчин сайдаа?

Тэгээд би эндээс бас нэг зүйлийг 3 дахь нь асуух гээд байгаа нь энэ Усны газрын гаргаж өгсөн ЭМЯ-ны гаргаж өгсөн энэ нян судлалын шинжилгээний дүн, тэгээд Ус сувгийн газар өгсөн юм 2 чинь зөрөөд байна шүү дээ. ЭМЯ-ных болбол энэ ундны усны эх үүсвэр дээр байж байгаа энэ нян судлалын чинь юман дээр харахад юм байна шүү гэж гараад байдаг. Ус сувгийнх болохоор зэрэг бид нар хими нян судлалын үзүүлэлтээр Монгол Улсын үндэсний стандарт шаардлагыг хангасан, бүрэн хангасан ийм усыг нийлүүлж байгаа гээд юм яриад байдаг. Энэ 2 чинь зөрөөд байна. Энийг нэг хэлээдхээрэй.

3 дахь асуулт би юуны УУХЯ-тай ярих гээд байгаа юм. Нэг ийм асуудал байна. Хөдөө орон нутагт яаж байна вэ гэхээр зэрэг ингээд нинжа нэртэй хууль бусаар алт олборлодог ийм нөхдүүд давхиж очоод эхний ээлжид цэвэр онгон байгаль газрыг ухчихдаг. Тэгээд ухчхаад, тэрнийхээ араас болбол ингээд экологийн цагдаа гаргадаг. Тэгээд тэрнийхээ ар дээр энэ байгаль орчны байцаагч нь давхиж очоод эвдэрсэн газар гэдэг дүгнэлт гаргадаг. Тэгэнгүүтээ тэрийг нь орон нутгийн өөрөө удирдах ёсны байгууллага орон нутгийн тусгай хамгаалалтад авдаг. Тэгээд авангуутаа энэ орон нутгийн тусгай хамгаалалтад авсан энэ газар маань эвдэрсэн газар учраас бид нар экологийн цагдааг тэжээж дийлэхгүй нь, энийг болбол ингээд бичил уурхайн чиглэлээр

ашиглуулаад өгөөч гэдэг бичгийг байгаль юу хүнд, УУХЯ, Ашигт малтмалын хэрэг газар луу явуулдаг. Тэгээд тэд нар нь нэг дүгнэлт гаргаж өгөөд, тэгээд ухах эрхийг нь үүсгэдэг. Ийм байж болох юм уу УУЯ-ныхан?

Энэ чинь нөгөө А лиценз, Х лиценз, уулын ажлын төлөвлөгөө, геологийн ажлын төлөвлөгөө, нөгөө байгаль орчинд нөлөөлөх байдлын үнэлгээнд чинь нөлөөлөхгүй юм уу? Зүгээр дураараа ингээд ухаад, байгаль орчноо сүйтгээд, усны эх байгалийн эхээ ингээд бохирдуулаад байж болох юм уу? Ийм юмыг УУХЯ дэмжиж байгаа юм уу? Энэ чинь болбол А, Х лицензгүйгээр, уулын ажлын төлөвлөгөөгүйгээр, геологийн ажлын төлөвлөгөөгүйгээр, байгаль орчинд нөлөөлөх байдлын үнэлгээгүйгээр зүгээр хамаарал бүхий нөхдүүд нь нэг ТББ байгуулагдаж байгаад давхиж ороод ухчхаж байна шүү дээ энэ чинь, ингэж болдог юм уу. Энэ чинь Ашигт малтмалын хуулиараа хаягдсан газар дээр хийх ёстой биз дээ? Үйлдвэрлэлийн технологийн хаягдал дээр нөхөн сэргээлт хийх ёстой биз дээ? Зүгээр газрыг ухчхаад, эвдэрсэн газар гээд хийгээд байж болдог юм уу? Ийм хууль ёс бус юмыг цааш нь ингээд явуулаад байх уу? Энэ чинь усны нөөцөд, цэнгэг усны нөөцөд болбол маш сөргөөр нөлөөлөх зүйл шүү дээ. Ийм 3 асуултыг асууж байна. Эхлээд БОАЖ-ын сайд хариулъя 4 номер.

Б.Бат-Эрдэнэ: Энх-Амгалан гишүүний асуултад хариулъя. Усны хэрэглээгээ яах вэ гэж. Ерөөсөө бид нар ашиглалтыг л маш хяналттай байлгах хэрэгтэй. Хяналттай байлгахын тулд тэрийг хянаад сууж байна гэдэг өөрөө ойлгомжгүй. Тийм учраас ашиглалтыг хянах арга бол ерөөсөө л төлбөрийн систем. Энэ төлбөрийн системийг бид нар тодорхой хэмжээнд ялгамжтай тогтоох, хэрэглээ их хэрэглэсэн нь их мөнгөө төлдөг энэ систем рүү л орох шаардлагатай. Энэ дээр бид нар усны агентлаг маань болбол үүрэг өгсөн,

тодорхой хэмжээний бодлого боловсруулаад явж байгаа.

Хилийн усны эхийг хилийн усны хэлэлцээр дээр энэ эхийг хамгаалахтай холбоо бүхий асуудлуудыг хөндөгддөг. Энэ дээр болбол зөвхөн УЦС-тай биш, усны барилга, усны тухайн сав газар дээр болбол барилга байгууламжийн асуудлууд, мөн үерийн уснаас хамгаалах далан гэдэг юм уу, бохирдлоос сэргийлэхтэй холбоо бүхий асуудлуудыг бол давхар хөндөж явдаг. Дээрээс нь жишээлбэл өнөөдөр бид нар яах вэ хилийн устай бол хамаагүй. Гэхдээ Хөвсгөл нуур гэхэд манай цэнгэг усны Монгол Улсын цэнгэг усны 74,6 хувь нь байдаг. Монгол Улс өөрөө цэнгэг усны нөөцтэй 145 орноос 22 дугаар байрт жагсдаг. Гэхдээ нөгөө талдаа цэнгэг усны нөөцөө алдаж байгаа хамгийн том 20 орны нэгд болбол Монгол Улсад тооцогддог. Энэ жил гэхэд бид нар 47, энэ жил болон өнгөрсөн жил 47,7 тонн түлш Хөвсгөл нуурын ёроолоос бол гаргалаа. Энэ болбол өнөөгийн БГД-ийн нутаг дэвсгэрийг тэнцэх хэмжээний ийм бохирдлыг үүсгэх буюу 29км квадрат газар нутгийг хамаарах ийм бохирдол байсан. Эгийн голын эх дээр болбол бид нар ялангуяа цугларсан хур хогийн цэгүүдийг бид нар бүгдийг нь янзалж дуусгалаа. Мөн бусад голын эхүүд дээрх бид нар нийт хог хаягдлыг цуглуулж, нийтдээ 1447 тонн хог хаягдлыг болбол зайлууллаа. Эхийг хамгаалахтай холбоо бүхий асуудлууд дээр бид нар хаашаажуулах ажлуудыг хийж байгаа. Тухайлбал энэ жил бид нар Говь-Алтай аймагт ажилласан. 1176 ширхэг ийм гол мөрөн байдаг, булаг шанд байдаг. Энэний болбол бохирдол үүсэх магадлал бүхий 176 бий. 2022, 2023 онд болбол нийтдээ 204 булаг шандын эхийг болбол хаашаажуулах ажлыг Говь-Алтай аймгийн БОАЖГ, БОАЖЯ хамтарч хийсэн. Энэ болбол голын эхийг бас хамгаалж, бохирдлоос хамгаалах ийм том ажлууд болбол хийгдэж байгаа гэж ойлгож болно.

Гол нь бид нар бус тогтоох ажлуудыг явж байгаа. Таны саяын цөлжилттэй ч энэ хамаарна, устай ч бас хамаарна. Усгүйгээр модыг, модгүйгээр усыг, мод усгүйгээр цөлжилт гэдэг зүйлийг ойлгох бас нөгөө талдаа арга байхгүй. Тэр утга агуулгын хүрээнд бид нарт нэгэнт цөлжиж байгаа бүс, цөлжилт нэрвэгдэж байгаа бүс, ногоон бүс гэдэг ийм 3 бүсийг БОАЖЯ-наас тогтоогоод, Тэрбум мод үндэсний хөдөлгөөний хүрээнд ногоон бүс буюу өнөөдөр цөлжилт явагдаагүй байгаа эсэхийг аварч хамгаалж үлдэх зорилгоор ногоон зурвасыг бид нар байгуулж байгаа юм. Энэ дээр болбол мэдээж нөгөө хөв цөөрөм байгуулах ажлууд маань явагдана. Булаг шандын эхийг хамгаалах, үүнээс үүдэлтэй хөв цөөрмийг байгуулах ажлууд явагдана.

2 дугаарт болбол цөлжилт явагдаж байгаа газрууд дээр бид нар хөв цөөрмийг байгуулах, булаг шандыг хамгаалах ажлууд мөн явагдана. Мөн мод тарьж ургуулах ажлууд бас давхар явагдах ийм түвшинд байгаа. Усны нөөц бүрдүүлэх, усан сан бий болгохтой холбоо бүхий асуудал дээр бид нар цаашидаа энэ ажлыг нэлээн өргөн далайцтай хийхгүй болбол нийт цөлжилтийн маань хэмжээ 76,9 хувь, усны хэрэглээ өнөөдөр хэрэглэж байгаа усны нийт хэмжээг 2030 он буюу 7 жилийн дотор болбол бараг 3 дахин нэмэгдэх ийм түвшинд байгаа. Тэгэхээр бид нар энэ дээр болбол яаралтай энэ хөв цөөрөм байгуулах болон усан сан бий болгохтой холбоо бүхий асуудлуудыг зайлиггүй шийдвэрлэж явах ёстой. Ус ашигласантай холбоотой асуудал дээр болбол бид нар 2022 оны 11 дүгээр сард бас Байнгын хорооноос үүрэг даалгавар өгсний.../минут дуусав/

Б.Энх-Амгалан: Гүйцээгээд хариулчихъя 4 номерын микрофон.

Б.Бат-Эрдэнэ: 2022 оны 11 сард Монгол Улсын ЗГ-ын, ЗГ-ын хуралдаанаар ус ашигласны төлбөрийн хувь хэмжээг нэмэгдүүлэх асуудлыг

оруулж бид нар нэмэгдүүлж байсан. Энэ жил гэхэд жишээлбэл 23 оны эхний 10 сарын байдлаар Булган аймаг гэхэд жишээлбэл зөвхөн энэ ус ашигласны төлбөрийн хувь хэмжээг нэмэгдүүлснээр 14 тэрбум төгрөг төвлөрсөн жишээтэй байгаа. Энэ мөнгийг бид нар эргээд усан сан байгуулах, усны нөөц бүрдүүлэх, нөгөө усны бохирдлоос сэргийлэх гэх мэтчилний ийм тодорхой ажлууд руу болбол эргэж төсөвлөх ёстой гэдгийг аймагтайгаа бол бид нар ярьж байгаа. Ус бохирдуулсны төлбөрийн тухай хуульд өөрчлөлт оруулахыг шаардаж байгаа. Энэ дээр болбол бас намрын чуулганд оруулъя гэдэг ийм төлөвлөгөөтэйгөөр явж байгаа. 2023 оны 11 сарын байдлаар бол нийтдээ 1,8 тэрбум төгрөг төвлөрсөн. 2020 оноос хойш бол нийтдээ 4,7 тэрбум төгрөг төвлөрсөн ийм байдалтай байгаа.

Бид нар цаашидаа усан дээр ялангуяа өнөөдөр иргэдийн болон хүн амын хэрэглэж байгаа усан дээр бид нар тодорхой хэмжээний усны бодлогыг зөв гаргахгүй болбол бас болохгүй гэдэг ийм нөхцөл байдал. Ялангуяа түрүүн танилцуулга дээр болбол харуулсан, усан дээр ашиглаж байгаа усны хувь хэмжээ дээр болбол дийлэнх нь болбол МАА-д тал дээр нийтэд нийт усныхаа бид нар 31 хувийг жишээлбэл газар тариалан дээр 25 хувийг, уул уурхай дээр 14 хувийг ашиглаж байгаа юм. Ийм байдалтай байгаа юм. Тэгэхээр бид нар цаашидаа энэ устай холбоотой асуудлыг болбол мэдээж бодлогын түвшинд болбол явж байгаа гэдгийг би та бүхэнд бас сая хэллээ Хуулийн өөрчлөлтүүд шаардлагатай. Гол асуудал нь болбол би дахиад хэлье. Энийг бол өнгөрсөн жилээс хойш бид нар яриад л яваад байгаа, одоо хуулийн өөрчлөлт дээр бас Улсын Их Хурал, парламентын гишүүд маань дэмжээд өгөөсэй гэж хүсэж байгаа. Энэ болбол манайх уул нь нэгдмэл улс, холбооны улс биш. Гэтэл байгаль орчны төрийн захиргааны төв байгууллага гэдэг нэр томъёог хариуцлагын түвшин дээр нь тавьчаад байдаг. Эрх олгох болон бусад хэлбэр дээр болбол

жишээлбэл усны хил хилийн бүсийг тогтоох, нөгөө энгийн хамгаалалтын бүс, онцгой хамгаалалтын бүс тогтоох эрх мэдэл нь нийслэл, аймаг дээр яваад байдаг. Бүх хяналтын тогтолцоо нь аймгийн БОАЖГ, нийслэлийн БОАЖГ дээр жишээлбэл байж байх жишээтэй байгаа.

Тэгээд ийм нөхцөл байдалтайгаар жишээлбэл тогтолцоогоо бид нар зөв болгохгүйгээр цаашидаа олон асуудлуудыг шийдвэрлэхэд хүндрэлтэй гэж БОАЖЯ болбол үзэж байгаа. Энийг ч хууль, эрх зүйн хүрээн дээр бид нар засварлах шаардлагатай. Тодорхой хэмжээнд энэ аймаг, нийслэлийн БОАЖГ-ыг болбол БОАЖЯ-нд нэгтгэж, хуулиар олгогдсон байгаль орчны төрийн захиргааны төв байгууллагын бүрэн эрхийг хэрэгжүүлэх, хариуцлагыг бүрэн хүлээх ийм тогтолцоо руу бид нар болбол Монгол Улс шилжихгүй болбол одоогийн байгаа энэ хуваагдмал тогтолцоо дээр байгаа тохиолдолд аймаг болгон өөрсдийнхөө усны нөөцтэй холбоотой асуудлууд, аймаг болгон усны сантай холбоо бүхий асуудлууд, мөн хуримтлалтай холбоо бүхий асуудлууд, бохирдолтой холбоотой асуудлууд, ашиглалттай холбоотой асуудлуудыг дангаараа шийдвэрлэх хэлбэр дээр бас ер нь өнөөдрийн нөхцөл байдал дээр болбол явж байгаа гэдгийг би бас хэлэхийг хүсэж байна. Тэгэхээр төгсгөлд нь хэлэхэд болбол Байгаль орчны яам байгаль орчны төрийн захиргааны төв байгууллагын бүрэн эрхийг хэрэгжүүлэх шаардлагатай болбол аймгийн БОАЖГ, нийслэлийн БОАЖГ-ыг болбол БОАЖЯ-нд нь нэгтгэх шаардлагатай. Энэ хууль, эрх зүйн өөрчлөлт явагдаж байгаа, явахаар төлөвлөж байгаа учраас та бүхнийг дэмжиж өгөөч гэж хэлэхийг хүсэж байна. Баярлалаа.

Б.Энх-Амгалан: Баярлалаа. Би 2 дахь асуулт Төрхүү даргаас асуусан. Энэ эрүүл ахуйн усны эх үүсвэрийн эрүүл ахуйн дэглэм зөрчигдөж газар олголт хийснээс болоод суурьшлын бүс бий болж, ингээд хүн амын ундны усны

аюулгүй байдал алдагдахад хүрч байна гээд байгаа юм. Энэ бол Улаанбаатар хотод онцгой хамгаалалтын бүстэй хэсэгчилсэн болон давхцалдсан нэгж 5837, өмнөх оныхоос нэмэгдчихсэн, дандаа нэмэгдээд байх юм. Энгийн хамгаалалтын бүстэй хэсэгчилсэн болон давхцалтай нэгж 27934, тэгээд тэрнээсээ болоод ундны усны бохирдол үүсэж байна, маш их бохирдолтой ус Туул голд өдөрт 150-аас 160 мянган м3 ус нийлүүлэгдэж байна гээд байгаа юм. Энийг яах юм бэ? Ингээд л дүүргийн дарга нар нь одоо энэ суурьшлын бүсдээ газар олгоод л яваад байх уу? Ингээд л бохирдоод л яваад байх уу? Тэгээд ингээд сүүлд нь энэ хүн амын ундны усны эрүүл ахуйн аюулгүй байдал зөрчигдвөл яах вэ? Энэ талаар та нэг хариулаадхаач, 7 номерын микрофон. 7 номерын микрофоныг өгье.

Ц.Төрхүү: Энх-Амгалан гишүүний асуултад хариулъя. Зүгээр яах вэ миний хариуцаж байгаа салбараас тэс ондоо юм надаас асууж байх шиг байна. Газар олголтын талаар. Би тэгэхдээ энэ дээр бас өөрийнхөө бодож явдаг, манай байгууллагаас хэрэгжүүлж байгаа зүйлүүдийг бас та бүгдэд бас танилцуулъя гэж бодож байна. Бид бүхэн мэдээжийн хэрэг усныхаа нөөцийг авч үлдэхийн тулд жил болгон энэ бүгдтэй тэмцэж байна. Манай байгууллагын зүгээс болбол чадах бүх л юмаа хийж байна. Нийслэлд Улаанбаатар хотод байж байгаа бүсчлэлийн асуудлыг хүртэл ярьж байна бид бүхэн. Бүсчлэлийн асуудлыг нь иргэдийн хурал дээр оруулаач. Наадах чинь одоо эсхүл одоо энэ, энэний чинь ихэнх нь Яармагийн бүс дээр бас зарим айлууд байна. Яагаад гэхээр Яармагийн хойд талын айлууд чинь дээр үед нөгөө нэг бүс тогтооно гээд л эрүүл ахуйн бүс гээд л томоор нь оруулчихна. Тэгсэн мөртөөсөө гэр хорооллын айлууд байж байдаг, тэр айлууд маань өчнөөн олон жил бас өмчилчихсэн, эзэмчихсэн тийм айлууд байж байдаг газар. Мөн Гачууртын эхүүд байж байна. Ингээд л бүх л бүс дээр болбол энэ газар олголт

гэдэг юмтай болбол бид бүхэн ингээд тэмцэлдээд л Газрын харилцаа, геодези зүйн газарт хандсан бичиг гээд тэгэхэд чинь маш их байж байна. Мөн нийслэлд хандсан маш их бичиг байж байна. Энэ бүх тоог болбол ер нь манай байгууллагаас гаргаж тоолж, нийтэд нь болбол ингээд олонд олон хүмүүст бол мэдээлэл маягаар ингэж гаргаж ирж байгаа юм гэдгийг бас энэ таширамд бас хэлье гэж бодож байгаа юм. Энэ тоог болбол нэг бүрчлэн гаргаж ирж байж бид бүхэн хойч үедээ, хойч үеийнхээ усыг хамгаалж үлдэх нөхцөлийг өнөөдөр бас бүрдүүлж тавихгүй болбол ерөөсөө болохгүй байна. Бид бүгдийн манай байгууллагын бол хүч бол энэ дээр бол хүрэхгүй байна. Тэгээд бас мөн манай байгууллагыг яг энэ чиглэлээр бид бүхэн нөгөө нэг ажилладаг байгууллага биш болохоор зөвхөн бичиг цаас л явуулах түвшиндээ хүрэх юм. Тэрнээс цааш ямар нэгэн боломж болбол гарахгүй байгаад байгаа юм гэдгийг бас энэ таширамд хэлье.

Ер нь тэгээд энэ хориглолтын бүсүүдийг сүүлдээ нөгөө нэг манайд чинь Гачууртын эх үүсвэр энэ тэрийг ойжуулъя, мөн цэцэрлэгт хүрээлэн болгоё гэсэн ийм саналууд орж ирж байгаа. Тэр бүгд дээр би бид нар манай зүгээс бол дэмжиж байгаа. Нэгэнт л ингээд айлууд орж ирээд ингээд байж байх юм бол энийг ойжуулчихъя, ойжуулаад бас дэмжье, цэцэрлэгт хүрээлэн болгоё гэсэн талаас нь бас хандаж байгаа. Бид бүхэн аль болох хууль, эрх зүйн гаргалгаагаа нэг энэ нэг түвшинд л болгохгүй бол энэ бүхэн маань ингээд зөрчигдөөд л цаашаа яваад л байх юм байна лээ, тийм. Хууль, эрх зүйн тал дээрээ болбол том асуудлууд бас байгаа юм байна лээ.

Б.Энх-Амгалан: 3 дахь асуултад УУХЯ-ны Уул уурхайн бодлогын газрын дарга Мэндбаяр хариулъя. Хэдэн номер дээр сууж байна вэ, 2 номер дээр сууж байна. Та маш тодорхой хариулаарай. Тэрний дараа энэ Нэмэхбаатар ЦЕГ-ын Экологийн цагдаагийн албаны Хүрээлэн

буй орчны эсрэг гэмт хэрэг мөрдөн шалгах хэлтсийн дарга, хошууч хариулъя. Та тоо баримттай яриарай. 2 номер микрофон.

М.Мэндбаяр: Баярлалаа. Байнгын хорооны даргын асуултад хариулъя. Ашигт малтмалын тухай хуулиар бичил уурхайн харилцааг зохицуулсан хоёрхон заалт байгаа. 1 дүгээрт нь бичил уурхайг ЗГ-аас баталсан журмын дагуу явуулахаар зохицуулалт байгаа. Энэ ЗГ-ын 22 оны 296 дугаар тогтоолоор Бичил уурхайгаар ашигт малтмал ашиглах журмыг шинэчилсэн байгаа. Тэр зохицуулалтын дагуу сая үндсэндээ асуулт нь юу гэхээр 1 дүгээрт эвдэрсэн газар дээр бичил уурхай эрхлэгчдэд дүгнэлт гаргаж байгаа тухай асуулт тавигдлаа. Зөвшөөрөл олгогдохдоо, бичил уурхайн дүгнэлт гаргахдаа үндсэн 3 шаардлага тавигдаж байгаа. 1 дүгээрт нь тухайн газар нь эвдрэлд өртсөн, эвдэрсэн байх, 2 дугаарт нь эрдсийн хуримтлалтай эсэхийг тодорхойлох, 3-д нь хууль журам болон бусад эрх зүйн актаар хориглосон хязгаарласан талбайтай давхцалгүй байх гэсэн энэ 3 шалгуурыг ерөнхийдөө АМГТГ дээр шалгаж үзэж байгаа. Эвдэрсэн газрын тооллогыг бол мэдээж орон нутаг болон байгаль орчны төрийн захиргааны төв байгууллагаас тодорхойлж байгаа. Эрдсийн хуримтлалтай эсэхийг нь АМГТГ дэргэдээ байгаа сан дээрээ үндэслэн тэрийг нь тогтоодог. Дээрээс нь хориглосон хязгаарласан талбайтай давхцалтай эсэхийг нь шүүлт хийгээд хэрвээ давхцалтай байх юм бол дүгнэлт гаргахаас татгалздаг. Давхцалгүй байгаа тохиолдолд нь болбол дүгнэлтийг гаргаж өгөөд, орон нутагтаа эрх нь ишлэждэг.

Орон нутагт өнөөдрийн байгаа энэ журам шинэчлэгдсэнээс хойш буюу шинэчлэн олгуулах хүсэлт ирүүлсэн 420 талбай байсан байна нэгж талбар. 420 талбай дээр өнөөдрийн байдлаар 89,8 га талбайд 10 аймаг, 15 сумд 28 дүгнэлт ирүүлсэн байна гэдэг маань ирүүлсэн

хүсэлтийн дөнгөж 5 хувийг л хүсэлтийг нь хангасан байна.

Б.Энх-Амгалан: Товчхон хариулъя даргаа. Би танаас бол юу асуусан бэ гэхээр зэрэг үйлдвэрлэлийн хаягдлыг бол ойлгож байгаа юм. Уурхай ашиглагчаад нөхөн сэргээлт явуулах гээд аймгийнхаа даргатай, лиценз эзэмшигчидтэйгээ, тэгээд бичил уурхай эрхлэгчидтэйгээ гуравласан гэрээ байгуулаад нөхөн сэргээлт хийх гээд орж байгаа бол би ойлгож байна. Тэрийг зүв зүгээр байж байгаа газрыг эвдэлчхээд, эвдэрсэн газар гэдэг тодорхойлолт аваад орж байгаа нь зөв юм уу, буруу юм уу л гэж асуугаад байгаа юм. Энэ дээр л та ганцхан үгээр хариулчих.

М.Мэндбаяр: Тэр нь буруу, буруу. Бид нар энийг залруулах үүднээс бас орон нутагт өөрсдийн хяналтын нэгж салбар нэгжийг сая.../минут дуусав/

Б.Энх-Амгалан: Ойлгогчихсон, та бүгд тэр буруу гэдгийгээ хэлчихлээ. Нэмэхбаатар дарга хариулъя. Нэмэхбаатар дарга 7 номерын микрофон дээр суучих. Энэнээс болоод ямар гэмт хэргүүд гарч байна вэ? Малчид тэр хууль бусаар алт олборлогчдын хооронд бараг мөргөлдөөн гарахад бэлэн байна шүү дээ. Та тэрийг хариулаадах.

П.Нэмэхбаатар: Та бүхний энэ өдрийн амрыг эрье. Гишүүний асуултад хариулъя. Улсын хэмжээнд хууль бусаар ашигт малтмал олборлоод, алтны илэрц бүхий газруудад газрын хэвлийд халдаад эрүү болон хэв журмын нөхцөл байдлыг хүндрүүлж байгаа 4 аймгийн 7 байришилд Экологийн цагдаагийн албанаас хамгаалалт гаргаад, 24 цагийн хугацаатай ажиллаж байна. Юу таны асуусан түрүүний эрүүл газрыг очиж эвдээд тухайн газарт нь ингээд цагдаагаар хамгаалуулж байгаад дүгнэлт гарч байна гэж байна. Энэ асуудал дээр болбол орон нутгийн саналыг үндэслээд өнгөрсөн хугацаанд энэ жил бид 8 хамгаалалтад авчихсан объектыг буулгаад, орон нутгийн

өөрсдийнх нь хамгаалалтад нь ингээд үлдээсэн байгаа. Энэ дээр болбол 2 газар болбол гарсан байгаа дүгнэлт. Бусдаар болбол бусад газрууд дээр бол гараагүй.

Бичил уурхайгаар ашигт малтмал олборлох журам маань сая өнгөрсөн оны 8 сарын 2-ны өдрийн 296 дугаар тогтоолоор гарсан байгаа. Үйлдвэрлэлийн аргаар ашиглахад эдийн засгийн үр ашиггүй, нөөц ашиглалтын болон технологийн хаягдлаар бий болсон талбайд л энэ бичил уурхайгаар ашигт малтмалыг олборлох журамтай. Тухайн журам нь бол тухайн орон нутгийн иргэдийн ажлын байр нэмэгдүүлэх, үр ашиггүй энэ үлдсэн нөөцийг л ашиглуулъя гэсэн үнэ зорилго нь байгаа. Тантай бол санал нэг байна. Зарим газар бол ингэж өгч байгаа. Нэгэнт төрийн захиргааны төв байгууллагаас гараад ирж байгаа энэ дүгнэлтийг бол цагдаагийн байгууллага бол бичил уурхайгаар ингээд олборлохоор ингээд гарсан, эвдэгдсэн, тухайн газар нь ийм газар байсан гээд гараад ирчхэж байгаа тохиолдолд бол бид тухайн газарт нь ямар координат цэг дээр байдаг юм тэрийг нь олгоод л ингээд л явж байгаа, журмаараа л явж байгаа.

Б.Энх-Амгалан: Баярлалаа Мэндбаяр даргаа сая тодорхойлолтыг нь сайн хэлчихлээ шүү, та тэмдэглэж аваарай. Ямар газрыг ингэдэг вэ гэдгийг маш тодорхой хэлчихлээ шүү. Гишүүд асуулт асууж, хариулт авч дууслаа. Хэлэлцэж байгаа асуудалтай холбоотой үг хэлэх гишүүн байна уу? Алга байна.

Хэлэлцэж байгаа асуудалтай холбоотой Байнгын хорооны тогтоол гарна. Тогтоолыг гишүүдэд тарааж өгсөн байгаа. Би чиглэл өгөх тухай тогтоолын төслийг уншиж танилцуулъя. Монгол Улсын Их Хурлын тухай хуулийн 25 дугаар зүйлийн 25.6 дахь хэсэг, Монгол Улсын Их Хурлын хяналтын хяналт шалгалтын тухай хуулийн 8 дугаар зүйлийн 8.6 дахь хэсэг, Байнгын хорооны 2023 оны 11 дүгээр сарын 15-ны өдрийн хуралдаанаар Усны

нөөцийг хамгаалах, хомсдолоос сэргийлэх, ундны усны эх үүсвэр, усны чанар, аюулгүй байдал сэдвийн хүрээнд БОАЖ-ын сайд, БХБ-ын болон УУХҮ-ийн сайдын мэдээллийг сонсох үеэр Монгол Улсын Их Хурлын гишүүдийн гаргасан саналыг үндэслэн Аюулгүй байдал, гадаад бодлогын байнгын хорооноос тогтоох нь.

Нэг.Монгол Улсын ундны усны чанар, аюулгүй байдлыг хангах, усны нөөцийг зүй зохистой, ашиглах нөөцийг нэмэгдүүлэх, усан сан бүхий газар, гол мөрний урсац бүрэлдэх хэсгийг хамгаалах, хаягдал бохир усыг эргүүлэн татаж ашиглах, цэвэрлэх, дэвшилтэт технологи нэвтрүүлэхтэй холбогдсон асуудлыг шийдвэрлэх талаар дараах арга хэмжээ авч хэрэгжүүлэхийг Монгол Улсын ЗГ газарт чиглэл болгосугай.

1.Усны хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийг хангаж, хүн амын ундны усны эх үүсвэрийн баталгааг баталгаат байдлыг хангах үүднээс хот суурин газрын ус хангамжийн эх үүсвэрийг, эх үүсвэрийн усны усны сан бүхий газрын онцгой хамгаалалтын, энгийн хамгаалалтын, эрүүл ахуйн хориглолтын, эрүүл ахуйн хязгаарлалтын бүсүүдийг нарийвчлан тогтоох. Уг бүсүүдийг тусгай хамгаалалтын бүсэд хамруулж, хамгаалалтын бүсийн дэглэмийг хатуу мөрдүүлэх, газар олголт хийхгүй байх, олгосон газрыг чөлөөлөх ажлыг шуурхай зохион байгуулах

2.Улсын хэмжээнд ус зүйн зургийг шинэчлэн гаргаж, томоохон гол мөрөнд урсцын тохируулга хийж усан сан байгуулах. Гадаргуугийн усны усыг тогтоон барих технологийг хэрэгжүүлж, далан, шингээх худаг, нэвчүүлэх цөөрөм барих ажлыг эрчимжүүлэх замаар усны нөөцийг нэмэгдүүлж, хүн ам болон эдийн засгийн салбаруудыг баталгаатай, хүрэлцээтэй усаар хангах нөхцөлийг бүрдүүлэх.

3.Орон сууцын инженерийн шугам сүлжээний нэгдсэн бүртгэл, мэдээллийн

сан, түүнийг ашиглах, аюулгүй байдлыг хангах. Орон сууцыг ашиглалтад оруулахдаа орон сууцын инженерийн шугам сүлжээний ашиглагч, хангагч байгууллагуудыг тодорхойлж, барилга байгууламжийг ашиглалтад оруулах эрх зүйн зохицуулалтыг бүрдүүлэх.

4.Улс, нийслэл, дүүргийн хөрөнгө оруулалтаар бүтээн байгуулалтын ажил хийж гүйцэтгэхдээ газрын доорх усны тэжээмж багасгах, нөөц хомсдох, бохирдох, хүн амын ундны усны чанар аюулгүй байдалд сөргөөр нөлөөлж болзошгүй эрсдэлүүдийг бууруулах чиглэлээр тусгайлсан дагаж мөрдөх стандарт журмыг боловсруулж, мөрдүүлэх.

5.Хот суурины төвлөрсөн ус хангамжийн эх үүсвэр, шугам сүлжээг өргөтгөж шинэчлэх, шинээр барих, усны чанар сайжруулах тоног төхөөрөмжийг суурилуулах, Хяналт удирдлагын ухаалаг нэгдсэн системд холбох арга хэмжээг үе шаттайгаар авч хэрэгжүүлэх.

6.Төв цэвэрлэх байгууламжийн шинэчлэлийн ажлыг эрчимжүүлж, гэр хороолол, аймаг, сумын төвүүдэд дэвшилтэт технологи бүхий хэсэгчилсэн зардал багатай ариун цэврийн байгууламжуудын шийдлийг туршин нэвтрүүлж ариун цэврийн байгууламжийн хүртээмжийг нэмэгдүүлэх.

7.Нийслэлийн ундны ус, усан хангамж, түүний аюулгүй байдлыг сахин хамгаалах, Туул голын бохирдлыг бууруулах.

8.Усны хэмнэлттэй хэрэглээг төлөвшүүлж, ашиглалтын үр ашгийг нэмэгдүүлэх зохистой менежментийг хэрэгжүүлэх. Үйлдвэрлэлийн хаягдал бохир усыг дэвшилтэт технологиор цэвэрлэж, дахин ашиглахыг бодлогоор дэмжих.

9.Уул уурхайн үйл ажиллагаанаас байгаль орчинд нөлөөлж буй сөрөг

нөлөөллийг бууруулж, хариуцлагатай уул уурхайг хөгжүүлэх, хууль тогтоомжийн хэрэгжилтэд хяналт тавих хяналтыг сайжруулж хариуцлага тооцох. Усны нөөцөд учруулсан хохирлыг үнэлж, барагдуулах арга хэмжээ авах.

10. Хүн амыг чанарын шаардлага хангасан баталгаатай ундны усны эх үүсвэрээр хангах зорилтын хүрээнд гидрогеологийн зураглал, усны хайгуул судалгааны ажлыг нэмэгдүүлэх, усны хяналт шинжилгээний сүлжээг бэхжүүлэх, ус ашиглалтын кадастрыг бүрдүүлэхэд шаардагдах төсвийг жил бүрийн улсын төсөвт тусгаж шийдвэрлэх.

11. Усны салбарын хүний нөөцийг чадавхжуулах, МСҮТ болон бусад мэргэжлийн сургалтын богино хугацааны сургалт хөтөлбөрөөр дамжуулан төвлөрсөн ус хангамж, ариутгах татуургын байгууламжийг ажиллуулах, мэдлэг чадвартай ажилтан бэлтгэх.

12. Хот суурин газрын үерийн хамгаалалтын далан, ус зайлуулах системийн найдвартай ажиллагааг хангаж, үерийн аюулаас сэргийлэх цогц арга хэмжээг авч хэрэгжүүлэх.

Хоёр. Энэ тогтоолын биелэлтийг 2024 оны 2 дугаар улиралд багтаан Аюулгүй байдал, гадаад бодлогын байнгын хороонд танилцуулахыг Монгол Улсын Засгийн газар Л.Оюун-Эрдэнэд үүрэг болгосугай. Энэ тогтоолын хэрэгжилтэд хяналт тавьж ажиллахыг Монгол Улсын Их Хурлын Аюулгүй байдал, гадаад бодлогын байнгын хороо Энх-Амгаланд даалгасугай гэсэн ийм тогтоолын төсөл байна. Тогтоолын төсөлтэй холбоотой асуух асуулт, саналтай гишүүд байна уу? Алга байна.

Тогтоолын төслийг баталъя гэсэн томъёоллоор санал хураалт явуулъя. Санал хураалт гишүүдээ. Санал хураалтад 12 гишүүн оролцож, 7 гишүүн

дэмжиж, 58,3 хувийн саналаар уг санал дэмжигдлээ.

15.59 цаг

Байнгын хорооны өнөөдрийн хуралдаанаар хэлэлцэх асуудал дууссан тул хуралдаан өндөрлөснийг мэдэгдье. Хуралдаанд идэвхтэй оролцсон Улсын Их Хурлын гишүүд, ажлын хэсгийн гишүүдэд баярлалаа. Хурал өндөрлөлөө.

ДУУНЫ БИЧЛЭГЭЭС ХУРАЛДААНЫ
ДЭЛГЭРЭНГҮЙ ТЭМДЭГЛЭЛ
БУУЛГАЖ, ХЯНАСАН:
ШИНЖЭЭЧ

Д.УЯНГА